

№ 2

Красавік 2004
http://hazeta.at.tut.by/
hazeta@tut.by

Песьні пачынальнікаў:
Францішак Багушэвіч
аспрэчвае Антона Адынца.
На старонцы 2.

Наш анты-амэрыканізм: Што гэта такое, адкуль
узьялося і на чым трываецца?
Скрыжаваньня маналёгі Валянціна Тараса, Уладзімера
Мацкевіча і Валянціна Акудовіча на старонцы 6.

СВАБОДА

ЗГУБЛЕНЬНЯ Ё СІБІРЫ

3 гісторыі газэт (2)

Першы нумар адноўленае “Свабоды” выявіў накавальную тэндэнцыю беларускай інфармацыйнай прасторы. Каб выказаць цікавую або важную для грамады навіну ці думку і быць пачутым, зусім не абавязкова зьяўляцца на тэлеэкране або друкавацца вялікім накладам, ладзіць фэзэрычную самарэкламу або прыцягваць “адміністрацыйны рэсурс”. Доля даверу да СМІ цяпер настолькі ж нязначная, наколькі важкая роля чутак, плётак і пагалоскаў. Афіцыйныя мэды настолькі ж непахісныя ў сваім “так”, як неафіцыйныя – у сваім “не”. У выніку вага такіх некалі прызнаных рэгаліяў СМІ, як папулярнае імя, вялікі наклад, афіцыйны статус, — цалкам сышла на нішто. Мы вярнуліся кудысьці ў часы Кастуся Каліноўскага і ягонай “Мужыцкай праўды”, якую рэдактар распаўсюджаў арыгінальным чынам – раскідаў на палях, дзе адрасаты мужыкі знаходзілі яе ў часе палёвых работ. Такому слову верылі і такое слова рабіла гісторыю. Назвы іншых газэт таго часу гісторыя ўтойвае...

тэма

Узнаўляючы лёсы многіх тысяч нашых землякоў, што былі згубленыя камуністамі ў ГУЛАГу, мы з адзінак складаем партрэт нацыі, якой яна магла быць сёньня, але якой ня стала.

Эса
на старонцы 9.

Ці ёсьць у Беларусі гісторыкі?

Генадзь Сагановіч – пра новы “падручнік” беларускай гісторыі.

На старонцы 4.

“Жлобская нацыя”

Віктар Шалкевіч у гутарцы са Зьмітром Бартосі-

кам аспрэчвае традыцыйныя “цноты” самага працавітага, гасьціннага і сьціплага ў сьвеце народу.

На старонцы 13.

БАРСЭЛЁНСКІ ГОЛУБ

Новае падарожнае апавяданьне Антона Бакіноўскага.

На старонцы 15.

Песьня філярэтаў

Прэч адгонім смутак цяжкі!
Курым люлькі, ставім пляшкі,
Хай вясе́ла сябраў ко́ла
Шчасны бавіць час.

Ці ж паможа нараканьне?
Што прыстала – не адстане.
Добрым людзям добра будзе,
Сонца стрэне нас!

Добрым доля хай спрыяе,
А ліхіх хай Бог карае.
Хто пачцівы, той шчаслівы,
Той на вышыні!

З намі будуць нашы леты,
Віват, брацці філярэты!
Сьцёрпім мужна, зь песьняй дружнай
Мы няволі дні!

Стах, далі нам болей-болей,
Чарку пусыцім мы па коле,
Зан суровы, будзь здаровы,
Віват, Тамаш Зан!

Славіць далей ёсьць ахвота.
Хто больш сыціплы за Чачота?
Дык па новай, будзь здаровы,
Віват, Чачот Ян!

За Міцкевіча здароўе!
Хай нас тут усьцешыць зноў ён.
Нам надзеі ўсім навее
Боскай лютні гук.

Дружна ўгору ўскінем шклянкі!
П’ем за вас цяпер, каханкі!
Шмат губляе, хто ня знае
Ласкі мілых рук.

Пасядзім яшчэ паўхвілі:
Тост жа мы адзін забылі!
Зноўку нашы ўскінем чашы:
Віват, вам і мне!

Спаражнілі чары ўсе мы,
Ну, а зь імі й вершаў тэмы.
Ды і вершам не завершым
Мы гамонку, не!

1823

ДЗЁНЬНІК РЭДАКТАРА

Дысцыпліна і парадак

Вядома, чым больш прымітыўная схема ўлады ў краіне, тым лягчэй кіраваць. Адною зьвілінай у галаве прасьцей ду-маць. Калі галава слу-жыць толькі для таго, каб насіць шапку і аддаваць чэсьць. “Единоначалие” – гарантыя дысцыпліны і парадку ў армейскім падразьдзя-леньні. Але не ў краіне, дзяржаве або грамадстве. Тут “единоначалие” – пра што сьведчыць наш расейска-савецкі досьвед – непазьбежна пры-водзіць да зьнявагі чалавечэ асобы і зусім не гарантуе ані дысцып-ліны, ані парадку. Бо грамадства – паводле прыроды сваёй – ня войска. Грамадства, калі глядзець на яго, як на армейскае падразьдзя-

леньне, даводзіцца ўразаць, заганыючы ў патрэбны фармат. Пры-чым, колькі ні ўразаі, усё адно зьяўляюцца і тырчаць нефарматныя віхры з хвастамі. Урэш-це ўразаньне становіцца масавым – як сталінскія рэпрэсіі. Аднак і гэта не прыводзіць да ўсталя-ваньня дысцыпліны і парадку, бо чалавек, выхаваньнем якога асабіста займаецца прэзыдэнт, замест таго, каб стаць “дысцыпліна-парадачным”, ператвара-ецца ў матэрыялізаваны кавалак страху, як у Сталіна, ці ў гарматнае мяса, як у Гітлера, ці ў жабу (гэта практыка кітайскага ГУЛАГу часоў Мао).

Ну як ты дысцыплінуеш гэты віхрасты, а да таго яшчэ й ня надга жывучы чалавечы матэрыял?

Аўтарытарны кіраўнік-патэрналіст “знае ча-яньні” кожнага грамадзя-ніна – “свайго падначале-нага”. Ён ведае, колькі чалавеку трэба зараб-

ляць, колькі і чаго есьці, якую тэлевізію глядзець. Калі п’янога зьмясьціць у выцьвярэзьнік, — разважае такі пастыр свайго статку, — ён спачатку крыху пакрыў-дзіцца на мяне, а пасья і сам будзе ўдзячны. Калі ўсім раённым кіраўнікам указаць на прыдарожнае ламачча, яны зараз пагоняць народ на прыборку. І будзе дысцыпліна і парадак.

Сваёй галавы ў раённых на гэта няма. Свая галава не прадугледжаная прымітыўнай схемаю ўлады.

Мне не даводзілася бываць у Паўночнай Карэі, але тыя, хто там бываў, кажуць, што ў чучхеўскіх гарадах вуліцы самыя чыстыя ў сьвеце. Толькі вее ад той чысьціні паныласьцю і няўтульнасьцю пустаты.

Ходзячы па вымеценым менскім праспэктце, згадваю думку пра тое, што цывілізаванасьць гарадоў вымяраецца ня

столькі чысьцінёй вуліц, колькі даступнасьцю і акуратнасьцю грамадзкіх прыбіральняў. З апошнім у Менску па-ранейшаму бываюць праблемы. Бо, кажуць, цэнтар гораду і будаваўся з разьлікам на від з прэзыдэнцкай машыны, што ляціць па праспэктце. А тыя, што ходзяць... Павінны хадзіць “красіва” і не псаваць віду.

У так званых разьвітых краінах, дзе ўсталяваная складаная і дэталізаваная схема ўлады, патрэба дысцыпліны і парадку ня можа быць “спушчаная” ад першай службовай асобы дзяржавы такім вось аднаканальным, адназьвілінным шляхам. Бо там гэта клопат тысячаў кіраўнікоў тысяч устаноў і інсты-туцыяў і кожнага пры-ватнага гаспадара. У ЗША, калі ты не падст-рыг газон вакол свайго дому, цябе пакараюць штрафам, які ўсталяваў твой раённы муніцыпалі-тэт, які ты сам выбраў. Нэрэальна, каб у тэлеэк-

Песня

Прэч бутэлькі, люлькі, карты!
Марна траціць час ня варта.
Хай жывыя рушаць з кіем
У сьвяты паход!

Нас ня край далёкі кліча
Вывучаць чужы нам звычай,
Нас чакае ў нашым краі
Родны наш народ.

Трэба ведаць наша поле,
Блізкіх нам братоў нядолю,

Што работай, кроўю, потам
Кормяць усіх нас.

Панясём жа пад іх стрэхі
Промень і сьвятла, і ўцехі,
І настане час сьвітання –
Абуджэньня час!

Знаць Чачота ўсе павінны,
І пра Зана дабрачыннасць,
Пра Касьцюшку і Манюшку
І пра песняроў.

Рукі ім падаўшы, знаю,
Зробім болей мы для краю,
Чымся ў бойках разам стойка
Праліваўшы кроў.

Хай жа ўсе, усе, хто можа,
Возьмуць свой кіёк дарожны,
У край айчыны час ісьці нам
Вывучаць свой люд.

Сонцу нашаму сьвяціцца,
Піць нам са сваіх крыніцаў, —
Вымятаем дружна з краю
Мы замежны бруд!

1897

ране зьявіўся прэзыдэнт
Буш (Шырак, Шродэр,
Квасьнеўскі...) і запатра-
баваў усеагульнай
дысцыпліны і парадку.
Ці даваў загад адкрыць
выцвярэзьнікі. Ці – каб
усе парадкавалі хмызы
вакол дарог.

Рэч у тым, што там, на
Захадзе, жыве мноства
роўнавялікіх і роўных
перад законам асобаў, а
не адна асоба і адзін
народ, “чаяньні” якога
тая асоба “знае”.

Дысцыпліна і парадак,
якіх захацелася кіраўні-
ку РБ, – вынаходка
чыста эўрапейская, пра
што ў Расеі вядома яшчэ
з часоў Пятра I. Аднак і
запусьціць гэтую “ма-
шыну” можна толькі з
эўрапейскай інструкцыяй
у руках. Інакш, як той
казаў, — тэхніка ў руках
дзікуна – груды мэталу.

А вось досьвед дысцыплі-
ны і парадку ў суседніх
зь Беларусіяй постса-
вецкіх балтыйскіх
рэспубліках. Там, праў-
да, кіраўнікі пра гэта не
гавораць, толькі маюць

на ўвазе. Але рэальнай
дысцыпліны і парадку
там, бадай, больш, чым у
азадачанай гэтымі
праблемамі РБ. Там
ідуць у Эўропу і адпавед-
насьць Эўропе, эўрапейс-
кай ахайнасьці, эўрапейс-

**Наводзячы дысцыпліну і
парадак, падгледжаныя “ў
Эропах”, трэба кіравацца
эўрапейскімі спосабамі
навядзеньня. Калі ж дзейні-
чаць “як на Ёсходзе”, выніку
“як на Захадзе” не атрыма-
еш.**

каму выгляду зрабілі
сапраўднай модай.
Палітыкі, дырэктары
заводаў і банкаў дый
простыя сьмяротныя
зачасаліся і апрануліся
на эўрапейскі манер,
пачалі “фільтраваць
базар” і стрыгчы газоны
вакол сваіх сядзібаў.
Прычым робяць гэта
самі ды яшчэ й з ахвотай
і рэўнасьцю адзін перад
адным.

Але давайце прыедзем
адтуль – сюды, да нас.

На літоўскай мяжы адна
службовая асоба абслу-
жыць вас за 2 хвіліны.
На беларускай – 10
чалавек у 10-ці вакенках
будуць мурыжыць у
лепшым выпадку паўга-
дзіны. Непарадак, —
скажаце вы. Не,
— адкажа вам
мытнік, — гэта
якраз парадак,
ТАКІ парадак. І,
будзь ласка,
выконвай, запаў-
няй вось гэтыя
дзесьць абсурдных
паперак, бо гэта я
тут ад імя прэзы-
дэнта праводжу
лінію на дысцыпліну і
парадак.

Паказальна, што менаві-
та пасья прэзыдэнцкага
ўказу на беларускіх
памежных пераходах
загучэў расейскі мат.
Раней такога не было, каб
ты хадзіў па гэтых
клятых вакенках і стаяў
у чэргах, а вакол кучкамі
гагаталі памежнікі і
мытнікі і аж хмарамі
падумаўся над імі мат-
перамат. Сорамна?
Паспрабуй, зрабі заўвагу.

Яны табе “паскораць”
перасячэньне мяжы. Бо
гэта яны, а ня ты, маюць
манапольнае права на
ўвядзеньне дысцыпліны і
парадку. І гэта, бадай,
галоўны вынік прэзыдэн-
цкага ўказу.

Жонка просіць зачыніць
у машыне вакно.

Найболей шкада
міліцыю. У параўнаньні
з савецкімі часамі
сёньняшнія “мянты” —
неба і зямля. Сваюль-
ства, неахайнасьць у
форме, узаконены хабар і
зноў гэты самы мат-
перамат у звароце да
старэйшага, да жанчыны,
да каго заўгодна. Замест
колішняга аўтарытэту
беларуская міліцыя
выклікае сёньня толькі
боязь і пагарду. Тымча-
сам менавіта на міліцыю
ўскладаецца галоўная
місія дысцыплінаваць і
парадкаваць усіх ас-
татніх.

Прымітыўная ўлада не
прымае ўрокаў гісторыі,
і кожнага разу ўсё
паўтараецца зноў.

Працяг на с. 4

Ці ёсць у Беларусі гісторыкі?

Нявольніцтва й
жабрацтва так нас
зьела...

Янка Купала

Праца гісторыка, пэўна, больш, чым якая іншая прафэсія зьвязвае чалавека з грамадзкім жыццём і палітыкай. Яна становіць форму грамадзкай сьвядомасьці, ды й палітыка па сутнасьці сваёй аказваецца пераважна размовай пра гісторыю. Таму грамадзкая роля таго, хто стварае вобраз мінулага, значна пераўзыходзіць яго прафэсійныя функцыі. Пагатоў у Беларусі: тут насамрэч гісторык — больш, чым гісторык! Адсюль і асабліва грамадзкая адказнасьць гісторыка. Зразумела, працаўніку навукі найдаражэй навуковая праўда. Ісьціна для яго абсалютна самакаштоўная!

Іншымі словамі, навуковая сумленнасьць мусіць быць зыходнай, базавай нормай. Леанід Баткін у свой час зьвёў да яе ўвесь грамадзянскі доўг гісторыка. І, думаю, гэта зусім не палемічная гіпэрбалізацыя. Ад чысьціні навуковага сумленьня залежыць і прафэсійнае імя гісторыка. Асабліва ў несабодным грамадстве, дзе грамадзянскую супольнасьць даводзіцца

бараніць ад дзяржаўнай улады.

Задумацца над гэтым прымусіла сытуацыя, у якой ня так даўно апынуўся цэх беларускіх гісторыкаў. Зь мінулага году пад грыфам Міністэрства адукацыі ў нашай краіне стала

тыгражавацца кніга, якая адмаўляе практычна ўсё, што напрацавана нацыянальнай гістарыяграфіяй. Тасуючы факты і сьвядома фальшуючы гісторыю, яе аўтар — нехта Я.Трашчанок, зусім невядомы ў навуковых колах магільёўскі выкладчык — дазволіў сабе ў грубай, зьняважлівай форме бесьціць апанэнтаў — сапраўды паважных навукоўцаў, насамейвацца з нацыя-

нальных дзеячоў, абражаць беларусаў-каталікоў... Рэдукуючы канфэсійную гісторыю Беларусі да праваслаўя і зьвязваючы яе мінулае выключна з Расеяй, Трашчанок знайшоў магчымым адмаўляць і... самастойнасьць беларусаў як нацыі.

Не было б клопату, калі б мы мелі справу з фантазіямі аднаго магільёўскага гісторыка-пэнсіянэра. Але праблема ў тым, што гэтае някідкае выданьне, прасякнутае нянавісьцю да ўсяго беларускага і пазбаўленае ўсялякіх адносін да гістарычнай навукі з прычыны відавочнай гістарычнай непісьменнасьці, выкарыстаных аўтарам прыёмаў ды лексыкі, уладныя людзі назвалі “падручнікам” і пачалі цэнтралізавана ўводзіць у сыстэму адукацыі як узор “правільнага” асьвятленьня гісторыі. Бяспрыкладнае ўмяшаньне ўлады ў гуманітарыстыку! Больш грубае, чым кампанія па выпраўленьні школьных падручнікаў. Гэта сапраўды цынічны зьдзек са сваёй гістарыяграфіі! Зрэшты, і ў СССР навучы дазвалялася існаваць у той меры, у якой яна рабілася складовай часткай ідэалогічнай

ДЗЁНЬНІК РЭДАКТАРА

Працяг са с. 3

Чужы імпічмэнт

Жалі зьявы палітыкі існуюць як абсалютныя велічыні або як нейкія атмасфэрныя зьявы, дык можна з пэўнасьцю сказаць, што Літва “прысабечыла” беларускі імпічмэнт. Паводле лёгкіх рымскага права і эўрапейскае цывілізацыі мусіў быць адхілены з пасады кіраўніка дзяржавы не Р.Паксас, а А.Лукашэнка. За тое самае, але стакроць павялічанае злачынства: парушэньне прысягі і Канстытуцыі, гвалтоўную ўзурпацыю ўлады.

Магчыма, гэта мы зь літоўцамі разьмешчаныя

ў Бога так блізенька, што пасланьні Ягоныя, адрасаваныя нам, трапляюць часам да іх і наадва-

усенародна абраным, паабяцаў народу навесьці парадак (!). Паабяцаў, хоць ня меў на тое навадзеньне канстытуцыйных паўнамоцтваў. Але паабяцаў, бо хто б яго выбраў, калі б ён выступіў з праграмай сядзець ціха, быць тварам

Энэргічны папуліст з усенародным мандатам ужо ў сілу прыроды сваёй непазьбежна імкнецца зламаць палітычную сыстэму і забраць усю ўладу сабе.

рот. Пасьля імпічмэнту Паксаса літоўцы заяўляюць, што вытрымалі ўрок дэмакратыі, хоць, па вялікім рахунку, яны ўжо і так — дэмакратыя. Гэта быў наш ўрок, які замест нас адказалі яны, а мы — прагулялі.

Гісторыя Паксаса досыць простая і вельмі пазнавальная. Малады і ўпарты, просты дзяцюк сялянскага замесу, аматар спорту і сьпеваў пад баян, каб быць

краіны, ціскаць ручкі замежным калегам і час ад часу прышчапляць ордэны героям — як рабіў у поўнай згодзе з Канстытуцыяй ягоны папярэднік дзядуля Адамкус. У выніку атрымаўся канфлікт паміж мандатам усенароднаабранага і ягонымі канстытуцыйнымі магчымасьцямі. Нагуральна, каб быць чэсным перад выбарцамі, Паксас, заняўшы пасаду, пачаў працаваць лакцыямі, спрабуючы пашы-

сыстэмы, так што хто ведае, магчыма мы хутка станем сьведкамі ператварэньня айчыннай гістарыяграфіі ў інструмент дзяржаўнай палітыкі. Рабіць гэта ў нас прасцей настолькі, наколькі беларускай навуцы засталася неўласцівай традыцыйнай для эўрапейскай гуманістыкі апазыцыйнасьць да ўладаў — яна й не магла прырчапіцца тут за лічаныя гады дэмакратыі і свабоды. Час пакажа, а пакуль нашыя гісторыкі ўсё ж займаюцца навукай, а не палітыкай.

Той момант, калі “падручнік” Трашчанка пачалі рэклямаваць афіцыйныя мас-мэдыі, калі яго брашура стала навізавацца як падстава новай канцэпцыі гістарычнай адукацыі ў Беларусі, гэты момант патрабаваў рэакцыі прафэсійных гісторыкаў — пратэсту, сьмеху, крыку, ды чаго заўгодна, толькі не маўчаньня! Бо гэта той выпадак, калі і пасыўнасьць абяртаецца ўчынкам, калі ня чыня-

чы супраціву, саступаеш шлях суперніку. Таму супакойваць сябе тым, што, маўляў, і “за” не выступалі, можа толькі той, хто вельмі жадае сам сябе падманваць. Зрэшты, падманваць ня толькі фігуральна, бо ўсё ж знайшліся ў гістарычным пэру і прыхільнікі Трашчанковага опусу. Публічна ж свой пратэст выказалі адзінкі... Адзінкі — з тысячы гісторыкаў! А як жа шмат гаварылася ў кулюарах!

Зразумела, пры цяперашняй уладзе голас калектыўнага пратэсту наўрад ці меў бы вялікае практычнае значэньне. Затое яго сымбалічнае вагі акурат хапіла б на тое, каб захаваць твар нашай гістарычнай навуцы. Аднак чаканьне калектыўнага адказу (з восені 2002!) аказалася марным. Па меры разуменьня гэтай марнасьці яно паволі ператваралася ў адчуваньне сорама. У расьцягнуты ў трываньні момант нашай супольнай ганьбы...

Справядліва было б заўважыць, што гісторыкі з Нацыянальнай Акадэміі навук у падвойнай адказнасьці за яе, бо Інстытут гісторыі мусіў рэагаваць калі не дзеля годнасьці мундзюра, дык хоць бы з рацыі свайго аўтарытэту ў грамадстве. Невыпадкова чыноўнікі, якія прадстаўлялі “падручнік” Трашчанка ў мас-мэдыях, каб выдаць яго за прадукт гістарыяграфіі, лічылі патрэбным кожнага разу адзначаць, што і ў Інстытуце гісторыі тэкст невядомага аўтара “оцeniли положительно”. Хоць на справе ўсё гэта было падманам, — акадэмічныя гісторыкі бачыць ня бачылі той пісаніны, цяпер ужо такой праўдай не суцешымся...

Маўчаньне ў адказ на абразьлівы выпадак Трашчанка можна разумець як сьведчаньне таго, што беларуская гістарыяграфія яшчэ не дарагла да ўсьведамленьня сваёй грамадзянскай адказнасьці. Індывідуальнасьць нашай гістарыч-

най навуцы яшчэ ня стала споўненым фактам, а заадно і фактарам яе самастойнасьці. Каб жа толькі такая запозьненая інфантальнасьць не аказалася фатальнай і не перайшла ў халопскае пакланеньне кесару...

Гісторыку нельга пагаджацца з гістарыяграфічнымі вульгарызмамі Трашчанка, не губляючы пры гэтым годнасьці. Калі ж нашыя гісторыкі моўчкі прымаюць увядзеньне яго пісаніны як “новай канцэпцыі” ці як “падручніка” для вышэйшай школы etc., дык гэта можа азначаць адно з двух: або яны пазбаўленыя прафэсійнай годнасьці, або самой супольнасьці беларускіх гісторыкаў як такой яшчэ не існуе... Што, зрэшты, амаль раўназначнае па выніку. Бо ня стаўшы Я-навукай, ня маючы адказнасьці і волі, гістарыяграфія можа існаваць па-за нацыянальна-культурнай суб’ектнасьцю.

рыць свой цесны пракруставы локак. Іншымі словамі, чалавек з характарыстыкамі Лукашэнка гэтаксама як усенароднаабраны ППРБ, заявіў, што трэба мяняць сыстэму.

... і тады Вярхоўны Савет распачаў супраць Лукашэнка працэс імпічмэнту. Памятаеце, 1996 год?..

У абодвух выпадках гаворка ідзе пра адно — энэргічны папуліст з усенародным мандатам ужо ў сілу прыроды сваёй і прававой сытуацыі непазьбежна выйграе выбары і памкнецца зламаць, зьнівэляваць падзел улады ў краіне, забраць усю ўладу сабе. “А как жа іначэ я выпадну абяшчаныні, даныя ізраўшаму мяне народу?”

Правільна. Уся віна

Паксаса была ў тым, што ён патрапіў у дзяржаўны мэханізм зь неадпаведнай разьбой усенароднага мандату. Каб такога не было, трэба мяняць

Літва праз 8 гадоў “пракруціла” ў сябе беларускую сытуацыю і паказала, як гэта ўсё мусіла спрацаваць у нас.

законы. Скажам, ніякага імпічмэнту не было б, калі б прэзыдэнта абіраў парламент, а не народ. Магчыма і ўвогуле не патрэбны ніякі прэзыдэнт. Калі ж законы дазваляюць запуськаць казла ў агарод, дык нечага пасья скардзіцца, што казёл паеў усю капусту альбо стаў ахвярным казлом.

Беларускі імпічмэнт быў правалены, дзякуючы

бязвольным паводзінам старшыні парламенту і старшыні канстытуцыйнага суду, на якіх “націснуў” дэсант з Крамля. Літоўскі

імпічмэнт атрымаўся, дзякуючы пазыцыі старшыні парламенту і старшыні канстытуцыйнага суду.

Калі хочаце, Літва праз 8 гадоў пракруціла ў сябе беларускую сытуацыю і паказала, як гэта ўсё мусіла спрацаваць у нас. Гэта ўсё — рэальны падзел улады. Першую скрышку сыграў канстытуцыйны суд.

Але.

Пры ўсіх патрачаных на гэты імпічмэнт часе, нэрвах і сродках, для Літвы гэта быў факультат-

тыў. Лішні доказ сталасьці дэмакратыі і каласальнага прамоцыя ў калесе напярэдадні ўступленьня ў НАТО і Эўразьвяз. Літва — у гарачах навінах сусьветных агенцтваў, Літва — першая ў Эўропе зрабіла імпічмэнт прэзыдэнту! Справа прэстыжу. Можа быць, ня больш за тое.

Тым часам, Беларусь, у якой даўно няма ані рэальнага парламенту, ані рэальнага канстытуцыйнага суду, Беларусь як “абсалютная велічыня” пазірала на ўсё гэта з глыбока схаванаю скрухай. Страціўшы 8 гадоў таму свае інструмэнты захаваньня дэмакратыі, яна толькі сёньня пачынае думаць пра тое, каб набыць новыя.

Працяг на с. 6

Наши анты-амэрыканізм

Валянцін Тарас,
пісьменьнік:

Што тычыцца сучаснага антыамэрыканізму, ён апошнім часам сапраўды мацнее. Карані гэтай зьявы ляжаць у нашай савецкай гісторыі. У людзей сталага веку, маіх равесьнікаў, ветэранаў такім чынам працуюць савецкія гены. Калі ўзяць сярэдняга савецкага чалавека, ён быў праграмаваны на антыамэрыканізм. Савецкія людзі, наогул савецкая дзяржава, яны заўсёды адчувалі велізарны комплекс непаўнавертасці ў дачыненні да Амэрыкі. “Дагнаць і перагнаць Амэрыку! Уцёрці амэрыканцам нос!” А паколькі дагнаць і ўцёрці нос часцей за ўсё не ўдавалася, гэты

Скрыжаваныя маналёгі

комплекс пачынаў працаваць зь яшчэ большай, страшнай і разбуральнай сілай. Ён параджаў нянавісьць, ён

параджаў варожасьць. Ён параджаў падазронасьць абсалютна ва ўсім, што б яны ні рабілі, гэтыя клятвы амэрыканцы...

Уладзімер Мацкевіч,
філэзаф:

Зайздрасць тут — ня самае галоўнае. Больш істотным зьяўляецца страх. Страх перад сілай і страх перад тым, чаго нельга зразумець. Вы ведаеце, пры ўсёй прастаце і некаторым прымітывізме амэрыканскага ладу жыцьця і амэрыканскай культуры, яна не зразумелая для большай часткі сёньняшняга чалавецтва. Нягледзячы на Галівуд і ўсё тое, праз што распаўсюджваецца вось гэты лад жыцьця і гэты сьветапогляд. Я са здзіўленьнем гляджу, наколькі савецкі чалавек не разумее амэрыканскага кіно. Цалкам не разумее. Відовішча людзям падабаецца, і людзі на яго “западаюць”. Але сэнсу не разумеюць. Простага сэнсу ўзьявічаныя асобы, супрацьстаянныя асобы дыктату: дыктату большасці, дыктату зла, дыктату цемрашальства і нячыс-

ДЗЁНЬНІК РЭДАКТАРА

Працяг са с. 5

“Арыстакраты духу” менш сымпатычныя за “плебеяў” —

акім чынам адгукнуўся на артыкул у першым нумары “Свабоды” галоўны рэдактар “Советской Белоруссии” Павал Якубовіч. Ён моцна ўражаны тым, што словы “арыстакраты духу” былі ўжытыя намі без усякай іроніі. Гэта ж трэба, высокім штылем ды пра каго?! — пра інтэлігенцыю... Ленін, праўда, у такіх выпадках і наогул словаў не падбіраў. А Павал Якубовіч спрабуе даць беларускай інтэлігенцыі больш разнастайныя, хоць і ня менш

прыніжальныя, нібыта, характарыстыкі. Былыя работнікі ЦК, ляўрэаты Дзяржпрэміі і “народныя” тытаны, апетыя ў “Сказе пра Лысую гару”... І хоць нічога заганага ў гэтых характарыстыках не прамалёўваецца, выснову рэдактар СБ робіць усё ж ленынскаю. “Плебеі” больш сымпатычныя.

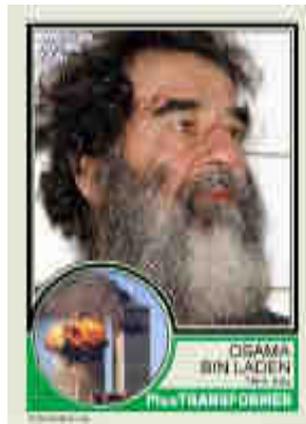
Духоўны плебс — ня што іншае, як убоства духу. Гэтага заўсёды хапае, але з гэтага нічога не нараджаецца.

Не сумняюся, што гадоў 20 таму ці яшчэ праз 20 калега-рэдактар будзе перачытваць сваю нататку з румянцам на шчаках. Бо нас так не выходзілі — у пагардзе да работнікаў ЦК (розныя там былі), ляўрэатаў

Дзяржпрэміі і народных паэтаў. І мы так не выходзілі сваіх дзяцей. І нідзе ў сьвеце, дзе жывуць нармальна, так не выходзілі.

Духоўны плебс — ня што іншае, як убоства духу. Гэтага заўсёды хапае, але з гэтага нічога не нараджаецца.

Памятаю, у часы Станіслава Шушкевіча даводзілася не аднойчы чуць у размовах паспалітых людзей вымаўленае з гонарам: “А ў нас кіраўнік краіны — прафэсар!” І гэты гонар перадаваўся іншым, падымаў дух. І ня толькі. Няхай у параўнаньні зь цяперашнім кіраўніком прафэсар — не такі вёрткі палітык, але якраз арыстакратызм духу ніколі б не дазволіў яму

тай сілы, — таго, чаму вучыць амэрыканскі кінематограф — трылеры, дэтэктывы, вестэрны... Гэта выходзіць амэрыканскіх хлопчыкаў і дзяўчынак і не выходзіць ні арабаў, ні савецкіх, нікога іншага. Калектывізм гэтым не вытручваецца. Нешта больш моцнае ёсць у іншых культурах, што супрацьстаіць гэтаму ўплыву. Таксама і вольная амэрыканская эканоміка не распаўсюджваецца праз дамінаваньне далара, як сусь-

ветнай разьліковай адзінкі...

Валянцін Тарас:

Амэрыканцы, гэта ім плюс, ніколі не хавалі сваіх хібаў. Калі браць амэрыканскую журналістыку, літаратуру, кінамастацтва. Гэта Фолкнэр, Драйзэр, гэта Джон Стэйнбэк. Я ня бачу там хлусьні, я не адчуваю там хлусьні. Таму што гэта заўсёды бярэ цябе за жывое. І там язвы амэрыканскага грамадства, ягоныя бялячкі – усё гэта

навідавоку. Але. Згадваю такую рэч. Некалі быў фільм паводле рамана Джона Стэйнбэка “Тронкі гневу”. Гэта пра дэпрэсію 30-х гадоў у Злучаных Штатах. Трагедыя беспрацоўя. І ў гэтым фільме паказваецца, як сям’я амэрыканскіх беспрацоўных разьяжджае па Злучаных Штатах у пошуках працы. Яны разьяжджаюць на сваім аўтамабілі! І яны ходзяць у капелюшах, заходзяць у бары, замаўляюць піва... І радавы савецкі чалавек

глядзеў фільм пра гэтае страшэннае беспрацоўе і гаварыў: “Нічога сабе беспрацоўныя! На самаходах ездзяць, у капелюшах ходзяць і цыгары паліць!” З гэтага таксама варожасьць нараджалася...

Валянцін Акудовіч, філэзаф:

Амэрыку ня любяць ва ўсіх краінах. Але ў кожнай краіне яе ня любяць па-свойму. Што да беларусаў, дык наш

Працяг на с. 8

ўзурпаваць уладу на саўчасны манер ці праводзіць татальную русіфікацыю-плебеізацыю. Ня дзіўна, што прафэсар сходу ўпісаўся ў эўрапейскі прэзыдэнцкі клюб, ад чаго і ўся краіна ды нацыя магла адчуць сябе прызнанай, паважанай у сьвеце, ня горшай за іншых.

Характэрна і тое, як з прафэсарам абышлася наступная ўлада. Нават не ў палітычных катэгорыях – у маральных. Думаю, тады, калі гісторыя ўсё расставіць на свае месцы, адкіне другаснае і пакіне чыстыя сэнсы, гэты выпадак можна будзе параўнаць, напрыклад, з высылкай Дзьмітрыя Ліхачова на Салаўкі. А дзе ж яшчэ месца інтэлігенцыі, арыстакратаў духу?! Не бяды, што

сваіх Салаўкоў няма – ёсць Акрэсьціна з Валадаркай. Тыпалягічна гэта тое самае. Прымітыўная ўлада знаходзіць найвялікшую асалоду, калі садзіць прафэсара

Народ мусіць выходзіць сябе ў самапавазе і гонары за сваіх лепшых прадстаўнікоў... Хіба гэта трэба даказваць?

Хадзьку ў камеру да крымінальнікаў. Дзядуля Фройд сказаў бы, што найвялікшая асалода для гэтага чалавечага тыпу – у самых фантазійных формах прыніжэньня чалавека. Даць трыктарысту па мордзе – гэта адно, але хочацца большае “амплітуды”: каб асоба была ўсімі паважанай і каб прынізіць яе чым ніжэй...

Але пакінем фройдава Фройду. Калі здаровы розум не пануе ва ўладных схемах, дык ён, незалежна ад гэтых схемаў і чыйгосьці жаданьня, пануе ў

народзе. І народ мусіць выходзіць сябе ў самапавазе і гонары за сваіх лепшых прадстаўнікоў. Самапрыніжэньне – ненатуральны стан, яно, бывае, завалача розум, але ненадоўга.

Плебейства духу разбуральнае для нацыі, бо спараджае нянавісьць. Арыстакратызм – стваральны, бо спараджае любоў. Скажыце мне, што любоў – гэта не панацэя, і я прапаную вам альтэрнатыву – анталёгію вершаў расейскамоўных паэтаў Бела-

русі, дзе твор аднаго з апалыгэтаў новай прэзыдэнцкай ідэалёгіі пачынаецца так: “Что, наелись жидовской свободы!”

Прабачце, як па мне, дык лепей чытаць кнігі герояў “Лысай гары” і жыць у прапанаваных імі катэгорыях.

Ці, можа быць, альтэрнатыва “арыстакратам духу” – тыя Машы-Наташы расейскай эстрады, чые “творчыя партрэты” запаўняюць старонкі “саліднай газеты” і хто прапануецца публікаваць ў якасьці новых акадэмікаў Ліхачовых – арыстакратаў духу?

Тады таксама – прабачце.

Наш анты-амэрыканізм

Працяг са с. 7

антыамэрыканізм мае некалькі складовых. Першае, самае відавочнае – гэта семдзесят гадоў панавання камуністычнай ідэалёгіі, якая ўбівала ў мозгі грамадства, у галовы і сэрцы людзей нелюбоў да Амэрыкі, як да лідэра капіталістычнага сьвету. Масква, Расея хацела быць сама ўладарніцай сьвету з дапамогай камуністычнай ідэалёгіі. І, канечне, тое, што столькі гадоў так масава ўбівалася ў нас, хутка зьнікнуць ня можа.

Але нават і ў тых, для каго ўжо страх перад Амэрыкай, НАТО, перад сусьветным імперыялізмам даўно зжыты, заўважаецца вось гэты фэномэн антыамэрыканізму і яго пашырэння. І тут другая складовая, ужо ўнівэрсальная. Як ва ўсім сьвеце. Прычына ў тым, што Амэрыка сталася настолькі вялікай, настолькі магутнай, што ўвесь сьвет апынуўся ў яе ценю. Уласна кажучы, Амэрыка ўсе іншыя краіны зрабіла аўтсайдэрамі. А хто любіць быць аўтсайдэрам? І кожны разумее, што адна з прычын яго аўтсайдэрства – гэта тое, што ёсьць відавочны лідэр, якога дасягнуць пакуль ніяк немагчыма. Адным словам, усе мы апынуліся ў ценю Амэрыкі, а ясна, што ў ценю нішто добра не расьце...

Валянцін Тарас:

Вялікім дакорам для Савецкага Саюзу і для безлічых савецкіх людзей, нейкай такой балячкай было тое, што амэрыканцы ў часе вайны давалі нам студэбкеры, вілісы, тушаніну, самалёты. Асабліва ў першыя месяцы вайны. Потым у нас стараліся зрабіць выгляд, што нічога гэтага не было. Ну, а каб ужо зусім не

адмаўляць, казалі, што “нельга ставіць на адны вагі тую кроў, якую мы пралілі...” Канечне, нельга ставіць на адны вагі тушаніну, студэбкеры і тыя мільёны жыцьцяў, якія аддало савецкае войска і мірнае насельніцтва ў імя гэтай нашай перамогі. Правільна. Але можа гэтая перамога затрымалася б, калі б не было гэтых студэбкераў, гэтых вілісаў, гэтай тушаніны. Каб не было грошай, якія тады нам Амэрыка давала. Каб не было, напрыклад, грошай, якія зьбіраў у Амэрыцы Габрэйскі антыфашысцкі камітэт. Ён сабраў сотні мільёнаў даляраў у фонд абароны, за што потым заплаціў – увесь камітэт быў расстраляны ў 1952-м годзе пад маркай таго, што ўсе яны амэрыканскія агенты, шпіёны. Усё гэта ізноў вынікала з комплексу непаўнавертасьці...

А потым гэтая касьмічная гонка пачалася. Мы запускаем першы спадарожнік, першы касманавт нап. А потым амэрыканцы ляцяць на Месяц. І тут пачынаецца істэрыка. Я памятаю, калі амэрыканцы паляцелі на Месяц, я якраз быў у Кактэбэлі. І мы даведаліся, што будзе прамае трансляцыя. І пайшлі ў той корпус, дзе стаіць тэлевізар. А начальства кажа, што ніякай трансляцыі ня будзе: тэлевізар сапсаваўся, сьвятла ня будзе... Словам, нейкія зусім неверагодныя рэчы. Дык там цэлы бунт узняўся. Ну і паказалі ўсё-такі. Як яны садзяцца, як выходзіць Армстранг... І адзін з расейскіх пісьменьнікаў кажа: “Это все фигня! Это все муляж”... Тут ізноў спрацаваў гэты комплекс непаўнавертасьці. Я думаю, што ў той момант ён сам паверыў, што гэта

муляж. Таму што гэтага ня можа быць. А ня можа быць ніколі. А ня можа быць ніколі, таму што я гэтага не хачу!..

Уладзімер Мацкевіч:

Што тычыцца Іраку, дык, на маю думку, гэта амэрыканская памылка. Як і Сэрбія была памылкай. Але ў каштоўнасьцям пляне я ўсё ж такі з амэрыканцамі. І ў тым і ў тым выпадку. Амэрыканцы памыляюцца вельмі часта, але прынцыпова яны маюць рацыю.

Валянцін Тарас:

Мы сёньня слухна крытыкуем бальшавікоў, што яны, сапраўды так, калом заганылі народ у рай. Але тое ж самае робяць амэрыканцы ў Іраку. З самымі лепшымі намерамі. Яны хацелі як мага хутчэй... Вось скінулі рэжым Хусэйна, і заўтра будзе дэмакратычны, свабодны Ірак. Яны думалі, што ірацкае грамадства адразу ўспрыме каштоўнасьці свабоднага сьвету. Таму што гэта ж так добра, так зразумела: дэмакратыя, свабодныя празрыстыя выбары, свабода друку, адмена цензуры. І нейкі матэрыяльны дабрабыт. Яны не ўлічылі, што ў цэлым гэтае грамадства ня хоча гэтых каштоўнасьцяў. І ўзьнік, на маю думку, цывілізацыйны крызіс. Ня хочучь гэтыя іракцы ў масе сваёй той дэмакратыі, якую ім прынеслі. У іх іншыя каштоўнасьці, іншы погляд, пачынаючы ад касмагоніі. Яны інакш уяўляюць сабе пабудову сьвету. Але ж не! Іх гоняць у каршэль у гэтую заходнюю дэмакратыю. І сёньня гэта вельмі падсілкоўвае антыамэрыканскія настроі сусьветнага антыглябалізму...

Валянцін Акудовіч:

З майго гледзішча, гэтая сытуацыя, калі ў сьвеце існуе адзін лідэр, магчыма, на Амэрыцы ўжо і скончыцца. Рана ці

позна, але чалавецтва прыме сусьветны анты-манапольны закон – супраць таго, каб нехта адзін валодаў усім сьветам.

Уладзімер Мацкевіч:

На сёньняшні дзень, калі мы маем глябалізаваны сьвет, наша плянэта стала маленечкім глёбусам, яе праехаць можна меней, чым за суткі. І вось сёньня ідзе супрацьстаяньне двух тыпаў уладкаваньня. Ці гэта будзе імперскі тып – каб усё падпарадкаваць чамусьці аднаму, пірамідзе такую сусьветную збудоваць. Ці ўсё ж гэта будзе вялікая фэдэрацыя маленечкіх грамадаў, кожная зь якіх будзе сваё жыцьцё так, як сама ўяўляе правільным. І вось, што вымушае баяцца амэрыканцаў? Амэрыканцаў баяцца імперыялісты. Тыя, хто хочучь падпарадкаваць сьвет адной ідэі, адной уладзе, аднаму центру. Пабудаваць піраміды. Амэрыканцы ўяўляюцца імі, як іх ворагі, якія маюць тую самую мэту. І таму яны змагаюцца з амэрыканскім, так бы мовіць, імперыялізмам. А амэрыканцы не імперыялісты. Яны фэдэралісты. Хобіты. Як той Рэйган, які змагаўся з Імперыяй зла. Амэрыканцы – змагары з імперыяй, не дзеля таго, каб усталяваць сваю імперыю, а для таго, каб уладкаваць сьвет, у якім кожная маленечкая грамада будзе той лад жыцьця, які ёй падабаецца. Квазітэрарыстычныя ідэалёгіі ўласьцівыя якраз руху антыглябалізму, у якім і аб’ядналіся імперыялісты і таталітарысты.

Знатаваў Зьміцер Бартосік

Сяргей
Паўлоўскі

Згубленыя ў Сібіры*

Беларусы ў Краслагу

Узнаўляючы лёсы тысяч нашых землякоў, згубленых камуністамі ў ГУЛАГу, мы з адзінак складаем партрэт нацыі, якой яна магла б быць сёння, але якой ня стала.

Надоечы давлялося мне чытаць даўжэразныя сьпісы рэпрэсаваных у сталінскую пару ў Краснаярскім краі людзей. Дзясяткі, а можа і сто тысяч прозьвішчаў, партрэтаў і чалавечых лёсаў. Задача была — выбраць зь іх землякоў для Мартыралёгу Беларусі. Аказалася, зрабіць гэта няпроста, а да канца, мабыць, і немагчыма. Бо ня кожнага пазнаеш, што ён беларус. Але вось адзін чалавек, дзесяць, сто, тысяча... Паступова з адзінак складаецца пэўны калектыўны партрэт — прычым партрэт цэлага асобнага народу, так

падобнага да нас і так непадобнага. Надзеленага тымі якасьцямі і рысамі характару, якія сёння сустракаюцца нячаста і без якіх так цяжка рухацца наперад. Не сакрэт, што першымі зьнішчалі першых. А заставаліся тыя, хто мог, у лепшым выпадку, моўчкі глядзець на арышты і рэпрэсіі, у горшым — дапамагаў. Гэтая рыса — непраціўленства ад страху — жывая ў Беларусі дагэтуль.

Сталінскія рэпрэсіі толькі на імгненне сталі ў нас першапалоснаю тэмай у часы перастройкі і зноў адышлі кудысьці на дальні плян. Сёння гэта быццам бы мала каго цікавіць. Аднак, “мала цікавіць” у такой самай ступені, як “мала ціка-

ваць” і зусім актуальныя палітычныя зьнікненні ды арышты. Гэта адна прычына. Другая ў тым, што ўсё яшчэ ўздыжэйнічае на людзей гіпнатычны маштаб той бяды. А ў такім разе чалавек імкнецца пра яе не гаварыць і ня думаць. Як тыя габрэі, што пасья вайны стараліся не гаварыць пра генацыд сваёй нацыі, які забраў шэсьць мільёнаў жыцьцяў. І адзінае, чаго зусім няма ў гэтай нашай “нецікавасьці” — дык гэта неактуальнасьці або вычарпанасьці тэмы. Яна ня можа перастаць быць важнай, пакуль ня выказаная і пакуль не сфармаваная да яе адносіны грамадства. Таму яна — гэтая тэма — нас яшчэ чакае.

Працяг на с. 10

Згубленыя ў Сьбіры

Працяг са с. 9

Тым часам большасьць народаў гартаюць тыя расстрэльныя сьпісы, выбіраючы сваіх. Трагедыя мілёнаў тут стала статыстыкай і вось гэтая якраз статыстыка нас учорапніх і нас, страчаных назаўсёды, патрэбная нам, каб ведаць, хто такія мы сёньняшнія. І якімі мусім быць, якімі станем, бо з новымі пакаленьнямі генэтычна дабарэм, адновім тыя рысы характару, ад якіх пазбавіла нас сталінская сэлэкцыя.

Урэшце, яшчэ адна патрэба перачытваць такія сьпісы – каб пазбавіцца ад стэрэатыпаў, што склаліся вакол тэмы рэпрэсіяў за апошнія гады. Напрыклад, пра тое, што скопленыя НКВД людзі не супраціўляліся. Якраз супраціўляліся – масава беглі з высылкі і з калёніяў, падымалі паўстаньні і бунты, большасьцю адмаўляліся прызнаваць прыдуманую ім віну. Але ж і душыўся іхны супраціў неміласэрна. Галоўны прысуд быў – расстрэл, а яшчэ – непераадоўная Сьбір навокал, а яшчэ – татальнае сэксоцтва па ўсім Савецкім Саюзе... Словам, вынікаў з таго супраціву быць не магло.

Доўгія сьпісы, кароткія лёсы

Краслаг – гэта толькі невялікая частка ГУЛАГу. Увесь ён неабдымны і няўяўны, як цэлы паралельны сьвет. Краслаг – гэта сыстэма канцлягераў Краснаярскага краю. А гэты край – толькі частка Сьбіры. Каб уявіць сабе яго ў цэлым, дастаткова сказаць, што на тэрыторыі Краснаярскага краю магло б зьмясьціцца адзінаццаць з паловай Беларусаў. А яшчэ гэта – тайга і тундра, рака Енісей, алені і аленяводы, эвэнкі і хакасы – карэнныя жыхары. Панаваньне дзікай прыроды тут фактычна паралізуе чалавека, які спрабуе ўцячы з-пад канвою.

Адшукваць беларусаў у расстрэльных сьпісах Краслагу сапраўды няпроста. Па-першае, для

многіх нашых землякоў гэта была ўжо другая хваля рэпрэсіяў – пасля калектывізацыі і высылкі ў Сьбір яны праходзілі другое, а хто і трэцяе кола пекла. Бо былі сярод іх і яшчэ колішнія, дарэвалюцыйныя перасяленцы, якія ўжо там абжыліся, завялі гаспадарку, і ўжо там былі раскулачаныя напачатку трыццатых, і ўжо там урэшце расстраляныя. Характэрная асаблівасьць гэтых, найстарэйшых беларускіх перасяленцаў у тым, што яны ў паперах запісаныя беларусамі.

Скажам, Кузьма Цітавіч Андрановіч, 14-га году нараджэньня, беларус, ураджэнец вёскі Аскараўка Цюхцецкага раёну Краснаярскага краю. У 30-м сям’ю бацькі, зь якім ён займаўся сельскай гаспадаркай, раскулачылі і выслалі ў тайгу, на раку Чулым. Бацька й маці памерлі з голаду. А Кузьма і яшчэ два браты ўцяклі. Вярнуліся на ранейшае месца. Заўважце, не змагацца ўцяклі, а проста жыць і працаваць. Кузьма пайшоў пільшчыкам. Нейкі час іх не чапалі. А тады выявілі, скапілі й далі па 10 гадоў канцлягеру.

Перасяленец Максак Захар Андрэевіч, родам з Аршанскага павету. У Ніжне-Інгашскім раёне ён так абжыўся, што нават вёску сваю назваў Максакаўка. Там, дарэчы, шмат падобных вёсак – ёсьць і Менск, і Брагін, і Беларуска-Кая. Дык вось гэтага Максака ў 38-м разам з жонкай і трыма дачкамі арыштавалі ды пасадзілі ў Краснаярскую турму “за неданясенне на сына Мікалая”, якога год перад тым расстралялі. Так урэшце ўся сям’я і загінула.

А вось Цісецкі Начыпар Паўлавіч, 1885 году нараджэньня, беларус, ураджэнец вёскі Гарадзішча Менскай губэрні. Раскулачаны. Працаваў цесьлем на будоўлі раённай крамы. У 37-м прысуджаны да расстрэлу. Расстраляны ў Канску а 3-й раніцы.

За што расстраляны –

невядома. Як зрэшты і зь іншымі расстралянымі. Звычайна пісалі – прысуджаны да расстрэлу “ў справе Іванова” ці там Пятрова, усяго пяць ці пятнаццаць ці сорак восем чалавек. Альбо і зусім каротка – у справе нумар 10876. Часам, праўда, трапляюцца і расшыфраваныя матывы: за “недана-сенне”, за “скрыціе” сацыяльнага паходжаньня, за пісьмо сваяку за мяжу, паводле падазрэння ў шпіянажы на карысьць Латвіі, і найбольш часта – за к/р (контррэвалюцыйную) дзейнасьць і а/с (антысавецкую) агітацыю. Прыз арыгінальнасьці атрымлівае наступны матыв: за неаадачу радыёпрыёмніка...

Шмат сярод ахвяраў тых, хто служыў у арміі Калчака. І сярод іх няма беларусаў. Для гісторыкаў – цэлая тэма. Аляксей Дрон з Мотала на Кобрыншчыне быў высланы ў Ачынск, дзе працаваў бухгалтарам на інкубатарнай станцыі, пасля расстраляны. А Кляменці Зузянок зь вёскі Калюга Менскай губэрні – наадварот – партызаніў супраць Калчака. Тым ня менш, атрымаў 10 гадоў Сьбіры і ўжо праз два гады, у 1937-м, быў расстраляны. Георгі Казіміраў з Клімавіцкага павету служыў у Калчака пісарам, а Якаў Астапенка зь Верхняй Слабоды Менскай губэрні быў афіцэрам, як і Агей Расолаў з Гомеля. І гэтак далей, сьпіс доўгі. Толькі сканчаюцца ўсе біяграфіі 37-м годам...

Тых, самых старых сьбірска беларусаў толькі па нацыянальнасьці мы і можам пазнаць. У каго яна не ўказаная – той губляецца сярод мільёнаў пакутнікаў, бадай, назаўжды. А, між іншым, не такая ўжо адназначная была справа напачатку мінулага стагодзьдзя запісацца беларусам. Яшчэ толькі фармавалася нацыя і яшчэ далёка было да стварэньня беларускай дзяржавы. Хіба што некаму патрапіла ў рукі кніжачка Францішка Багушэвіча або газэта “Наша Ніва”. Асноўная сялянская маса

краю яшчэ ня вызначылася. Казалі: мы – тутэйшыя. Хіба што касцельныя парафіяне схіляліся запісвацца палякамі, а царкоўных запісвалі расейцамі. Расейцамі магла запісаць і тагачасная адміністрацыя, яшчэ й абрусіўшы пры гэтым прозьвішча чалавека – якінебудзь Каваль ператварыўся ў Кавалёва. Гэта я кажу для таго, каб лепей уяўлялася каштоўнасьць таго самавызначэньня нашых даўніх-даўніх землякоў, што перасяляліся ў Сьбір і назаўсёды запісаліся ў дакумэнтах беларусамі, – нібы заповіт пакінулі ўнукам ды праўнукам, маўляў, дзе б тыя ні апынуліся, мусяць ведаць, хто яны і не прападзь у людзкім моры. Так яно ўрэшце і выйшла.

Другая хваля – гэта тыя, каго ў Сьбір перапраўлялі прымусова, адабраўшы гаспадарку на бацькаўшчыне.

Вось Пётра Іванавіч Аніковіч, 1899 году нараджэньня. Селянін. У 1933-м тройкай ІП АГПУ БССР асуджаны на 8 гадоў. Тэрмін адбываў у Нарыльлагу. У 37-м тройкай УНКВД Краснаярскага краю прысуджаны да расстрэлу.

Тут, прынамсі, ўсё прасталінейна. А сустракаюцца і лёсы “з вывертам”.

Да прыкладу, Анціпаў Яўхім Пракопавіч, 1870 году, ураджэнец Віцебскай губэрні. У 30-м раскулачаны і за контррэвалюцыйны сабатаж (не хацеў, мусіць, дабро аддаваць нажытае, пратэставаў) засуджаны на 5 гадоў. Тэрмін адбыў. Пайшоў працаваць шорнікам ў калгас у Краснаярскім краі.

У 37-м забралі ў Канскую турму (гляджу на гады – яму ўжо 67), а там тройка прысуджае яго да расстрэлу. Расстраляны ў Канску ў 3 гадзіны раніцы. А мабыць чалавек, адбыўшы свае пяць гадоў, думаў, што ўжо не прычэпацца.

Чапляліся. Чытаючы расстрэльныя сьпісы, міжволі спрабуеш знайсці нейкую лёгку ў паводзінах карнікаў. Але яе няма. Ёсць ва ўсім гэтым нешта жывёльнае. Як камар ляціць не на чалавека, а на тэмпературу крыві, так і тут – розумам ня дойдзеш.

Зрэшты, красамоўныя і характарыстыкі тых, хто прысуджаў і хто расстрэляваў. Ёсць і такія сьпісы.

Першае, што заўважаецца – гэта адукацыя. 2 клясы ці 4 клясы. Запом-

ніўся нейкі Аляксееў Андрэй, ураджэнец Краснаярску, 2 клясы адукацыі, у ворганах з 21 году, у партыі з 24-га. Расеец. Начальнік Мінусінскага сэкратара НКВД. Кіраваў апэрацыямі па выкананьні прысудаў да расстрэлу. Каго не дастралілі, загадваў дабіваць ламамі. Эканоміў патроны. Відавочна, перагібаў палку, бо ў 38-м яго звольнілі з органаў. Дык ён усё пісаў хадайніцтвы Яжову, маўляў толькі ў 37-м годзе ён асабіста арыштаваў 2300 трацкістаў, зь іх паўтары тысячы было расстраляна. Заслужыў панскую ласку...

Гэтаму яшчэ пашанцавала. А вось калегі ягоныя, напіўшыся крыві, часьцяком самі адпраўляліся пад расстрэл. Мабыць сьвежым кадрам не цярпелася свой адлік пачаць

з новай старонкі. А тыя зь іх, хто прападаў, прападалі найчасьцей з фармулёўкамі: прадаваў каштоўнасьці, адабраныя пры вобшуках, за п'янства і маральнае разлажэньне, за недазволена мэтады допытаў. Як напрыклад, у сьледчага Жураўлёва, які мачыўся падсудным у рот. Праўда, у гэтага Краснаярск прайшоў гладка. Ён стаў начальнікам маскоўскага УНКВД, а ў 39-м абраны членам ЦК ВКП(б). Яшчэ адзін Краснаярскі аматар катаваньняў Бліноў стаў пасля вайны намесьнікам міністра МГБ СССР, генэрал-лейтэнантам.

Усякае бывала ў чэкістаў. Вось Зайцаў Васіль, зь сялян, адукацыя ніжэйшая, памылкова расстраляў двух чалавек – замест Варэса Івана Пятровіча

забіў Варэса Яна Пятровіча (ведаў жа, пры ўсёй сваёй неадукаванасьці, што Іван – гэта Ян), а замест Пятрова Міхаіла Іванавіча 1909-га году нараджэньня расстраляў Пятрова Міхаіла Іванавіча 1910-га году нараджэньня.

Як бачым, сапраўдныя матывы расстрэлу бязьвінных людзей найлепей відаць не з пратакольнага запісу, а зь біяграфіяў іхных катаў. Можна таксама зірнуць і на біяграфію ўлады, якая ад пачатку будавала сваю сьветлую будучыню далёка ня сьветлымі фарбамі. У Краснаярскіх расстрэльных сьпісах мне кінулася ў вочы некалькі такіх сьціснутых у даведку гісторыяў.

Наравецкі Дзьмітры, сьвятар у вёсцы Апан Канскага павету Краснаярскага краю. У 1918-м забіты краснымі, перад тым яго гналі распранутым, прывязаным да аглоблі ад вёскі Байкан, дзе катавалі, палілі валасы, звар'яцеў. Спалены, парэшткі закапаныя ў сьнег. Увесну вярнуліся. На 32 вярсьце ад Апана спалілі парэшткі...

Фокін, ураджэнец Ачынска. Сьвятар, паэт. У 1919 годзе забіты партызанамі арміі Шчацінкіна, павешаны на ўласных валасах. Мноства вагнастрэльных і тры штыхавыя раны. Ну, у папа ж валасы доўгія, значыць яго за валасы і павесілі. Такая, мабыць, тут лэгіка...

Фугель Тэкля. У жніўні 22-га ва Ўжурі ў веку 15 гадоў расстраляная як заложніца за забойства нампрадкамісара Эхіль. Разам зь ёй расстраляныя Рыжыкаў, Рыжыкава, Манакаў, Байдурэў...

Гэта самы, так бы мовіць, пачатак, калі закладаліся падмуркі новае ўлады. Праўда, статыстыка не перадае ўсёй велічыні чалавечых трагедыяў, на тое ёсць мастацкая літаратура. Але расстрэльныя сьпісы паказваюць, што везьлі сюды, у Сібір усіх без разбору, выбіраючы хіба найлепшых, найярчэйшых. У гэтым мільённым людзкім пато-

Згубленыя ў Сьбіры

Працяг са с. 11

ку можна разгледзець і заслужаных рэвалюцыянераў, што штурмавалі Зімні, і ленынградзкіх бякаднікаў, якія, праўда, не даяжджалі ад згаладнёньня – даводзілася здымаць з этапу мёртвых. І вязьняў нямецкіх канцлягераў – гэта ўжо пасля вайны.

Вось беларус Уласік Мікалай Сідаравіч, ураджэнец вёскі Бабынічы Слонімскага павету. У ворганах ВЧК-ОГПУ-НКВД-МГБ зь верасня 19-га. Начальнік асабістай аховы Сталіна. Генэрал-лейтэнант. У 1952-м арыштаваны, засуджаны на 10 гадоў у Краснаярск.

А вось – Уладзімер Дубоўка, беларускі паэт, надзея айчынай літаратуры, якога арыштоўвалі тройчы, засуджаны на 5 гадоў высылкі, 10 гадоў лягераў, у Краснаярску ён зьявіўся ўжо пасля вайны – на пасяленьні.

А вось Гунціс Улманіс, які ў 1994-м стане прэзыдэнтам Латвіі, а вось беларускі пісьменьнік Чарнушэвіч, які пасля лесапавалу ў Комі АССР будзе ў Енісейску працаваць школьным бухгалтарам, а вось каталіцкі сьвятар Еранім Цярпента родам зь Вялейскага павету, ён будзе служыць у Бабруйску перад сваёй доўгай сьбірскай адысейяй, якая скончыцца расстрэлам у Краснаярску. А вось жонка беларускага пісьменьніка, таксама рэпрэсаваная, і сама пісьменьніца Тамара Цулуکیدэ, якую будучы двойчы пазбаўляць волі – спачатку ў Варкуце, а пасля ў Краснаярску – усяго на 17 гадоў. А вось Адам Шапіра, былы савецкі пасол у Румыніі з даволі арыгінальным, як для паса, прысудам – 25 гадоў канцлягера за сувязь з замежнікамі.

Няма канца гэтаму сьпісу, і тое заўважаю, што выбіраюцца ў мяне збольшага, можа, ня самыя фатальныя лёсы. Бо ў абсалютнай большасьці лёсы сканчаюцца словам “расстрэл”.

Вось яшчэ некалькі жыхароў людзей, не на-

столькі відных, але перажыць якім давялося ня менш. Леанід Пятровіч Ажар, студэнт менскага палітэхнічнага, апынуўся пад нямецкай акупацыяй, зьявіўся з партызанамі, пасля забралі на фронт. Ваяваў, вярнуўся і працягваў вучобу ўжо ў Маскве. Арыштавалі, засудзілі на 8 гадоў у Краснаярск. Канец гісторыі гучыць так: Памёр раптоўна на вуліцы ад радасьці, атрымаўшы пасьведчаньне аб рэабілітацыі.

Беларус Іван Бань яшчэ ў 21-м стаў сакрэтным супрацоўнікам ОГПУ. У 24-м перавербаваны польскай разведкай, у 33-м затрыманы пры пераходзе мяжы. Сасланы ў Мінусінск, дзе працуе сакратаром райлягасу. У 39-м арыштаваны і расстрэляны.

Польскімі шпіёнамі запісвалі ўсіх беларусаў, якія, асабліва моладзь, ірваліся з-пад прыгнёту панскай Польшчы ў камуністычны рай на ўсходзе, у БССР. Яны неяк умудраліся нелегальна перайсьці мяжу. Мясца тады была зусім недалёка ад Менску, у Негарэлым. А тут іх, замест братэрскага абдымкаў, сустракаў калючы дрот і этап у Сьбір. Яшчэ больш-менш пашанцавала Алесю Зянкевічу, які пераходзіў мяжу ў 27-м і быў запратораны ў Краснаярск – да высьвятленьня. І, здаецца, выжыў. А вось тым, хто падаўся ў СССР у 30-я, акрамя кулі, не сьвяціла нічога. Тады ўжо не разьбіраліся. Як, напрыклад, з Якубам Філіповічам з Лазянаў Лідзкага павету. У 1937-м ён быў расстрэляны ў Краснаярску ў складзе групы з 41 чалавека.

Статыстычны характар сьпісаў дазваляе пасьвойму зірнуць на беларускую анамастыку – гэта значыць, на партрэт нацыі праз прозьвішчы яе людзей. Скажам, у літоўцаў такой праблемы не існуе. Эстонец, нават калі ён Іван Іванавіч Іваноў, а такіх нямала, абавязкова скажа,

што ён эстонец. Адразу таксама відаць кітайца або карэйца. А вось беларусы – з самымі калярытнымі беларускімі прозьвішчамі, запісаньня часьцяком расейцамі або палякамі або ніяк. Напрыклад, Апановіч, Арцымовіч, Барэйка, Барташэвіч, Батура, Бяляня, Вайтовіч, Дзергавец, Драздовіч, Дударэвіч, Дудкевіч, Жданковіч, Журавель, Журовіч, Жук, Лукша, Нямцэвіч, Навіцкі, Савіцкі, Сазончык, Старавойтаў, Сташкевіч, Ціхановіч... Вылучыць іх дазваляе толькі месца нараджэньня. Праўда, сярод ураджэнцаў Беларусі і нават людзей з адной мясцовасьці сустракаюцца людзі з адным прозьвішчам, але рознымі нацыянальнасьцямі – беларус і расеец. Чэрня ёсьць беларус і ёсьць паляк, а Зінкевіч – беларус, паляк і расеец. Што можа лепей сьведчыць пра асымляцыйныя працэсы, пратое, што іншай асымляцыі, апроч польскай і расейскай, беларусы ў сваёй гісторыі масава не падлягалі.

“Віны не прызнаў”

У прынце, краснаярскія канцлягеры нічым не адрозьніваліся ад нямецкіх. Хіба што слабей былі разьвітыя тэхналогіі зьнішчэньня. Але ў вынаходніцтвах маглі б і паспэраваць. У немцаў лепшыя заводы, у красных – лепшыя рацыяналізатары. Так склалася спрадвеку. Але сутнасьць тых і тых была аднолькавая. Нездарма пасля вызваленьня з Асьвенціму чалавек мог запроста трапіць у Краслаг. Быццам і сапраўды бядо бядою прырастае.

Як бы гэта выдабыць той нэрв нацыі, які быў тады самым брутальным чынам перабіты... І мабыць, нэрв гэты – у супраціве, безвыніковым, адчайным, але тым, што дазваляў чалавеку застацца самім сабою. Гэты нэрв у кароткай пратакольнай фразе: “віны не прызнаў”. І няхай сабе наступнае слова заўсёды будзе “расстрэляны”, але... Ён жа не

для сябе сваю віну не прызнаў – ён і так ведаў, што невінаваты. І, зразумела, — не для сьледчага, які адпрацоўваў на ім самыя неверагодныя спосабы катаваньня. Ён гэта для пратаколу, а значыць, з надзеяй, што некалі пратакол гэты патрапіць да тых, хто здолее зразумець, што здарылася і што забіты быў ня злодзей, а наадварот, чалавек, надзелены чалавечай годнасьцю.

Некалі абавязкова зьявіцца той, хто зразумее. Мы ж сёньняшнія можам хіба што канстатаваць знаходку вось гэтага нэрва: “віны не прызнаў”. Фраза, якая, згадзіцеся, за наступныя пасля ГУЛАГу гады зусім перастала што-небудзь значыць. Каго хвалявала ў часы Брэжнева і Машэрава, прызнаў ён віну ці не прызнаў. Проста ня верылі. Казалі – дзіва што, яму турма сьведчыць або расстрэл – які ж гэта дурань прызнае сваю віну!

Фраза настолькі дэвальвавалася, што яе нават перасталі пісаць у пратаколы! Вось што адбылося. І вось што працягвае адбывацца. Публіка ведае, што суд няправедны, калі, скажам, судзіць у нас палітычных. Але публіка не ўстае на бок ахвяры. Бо ў публіцы зламаны хрыбет. Гэта значыць, што арышты і зьнікненьні, якія адбываюцца ў наш час паводле палітычных матываў, лепей не заўважаць, не прымаць да ведама. Хай жменька крыкуноў крычыць – заўтра і яны могуць адправіцца сьледам. Па вялікім рахунку, публіка гатовая да паўтарэньня гісторыі.

“Першая публікацыя гэтай сэр’ёзнай пачынае сьвет у “Нашай Ніве” ў 1997 годзе.

“ЖЛОБСКАЯ НАЦЫЯ”

Зыміцер
Бартош

Калі я ўпершыю пачуў песьню

Віктара Шалкевіча “Добрай раніцы, жлобская нацыя”, дык узрадваўся незвычайна. Было гэта, як памятаю, у 92-м годзе. Я ўжо цэлы месяц мог

звязаць па-беларуску два словы, я ўжо чытаў газету “Наша Ніва”, я ўжо ведаў, чым Вільня адрозніваецца ад Вільнюса, і, вядома, быў абсалютна ўпэўнены, што ня сёння, дык заўтра Беларусь будзе ў Эўропе. Вось толькі, чамусьці, большасць маіх беларускіх сяброў і знаёмых не сьпяшаліся падхопліваць размову са мной на мове продкаў, ня ведалі ніякай “Нашай Нівы”, блыталі Літву з Латвіяй, і, вядома, балелі “за нашых”, “за рускіх”. Ніяк яны не хацелі дарацца да майго, за нейкі месяц узрослага нацыянальнага сьветапогляду і кругагляду. Ну як іх

было назваць? Саўкамі? Манкуртамі? Ці здраднікамі радзімы? Занадта патасна. Я задавальняўся вызначэньнем Шалкевіча: “жлобская нацыя”.

За гэтыя дзесяць гадоў, кантактуючы безьліч разоў з прадстаўнікамі жлобскай нацыі, я безьліч разоў меў справу з нармальнымі, здаровымі, цудоўнымі людзьмі. Якія жывуць і працуюць. І з добрымі сябрамі, і з каханьнем. Хіба толькі бяз славы... Але да гэтага пары не магу адказаць на простае пытаньне. Што ім усім замінае зразумець элемэнтарныя рэчы? Пра Вільню, пра мову, і

пра Беларусь. Якога гена не хапае? Каб праясьніць пытаньне — “што ж гэта такое – жлобская нацыя?”, — я нарэшце зьвярнуўся да аўтара легендарнай песьні.

— **Памятаеш, ты напісаў песьню “Добрай раніцы, жлобская нацыя”? Ці чуў ты пасьля нейкія крыўды з боку беларускага народу ў адказ?..**

— Я ўвесь час крыўды чую. Я табе магу расказаць анталэгію гэтых крыўдаў... Гэта было на адным з фэстываляў бардаўскай песьні, калі да мяне прыбегла нейкая дзяўчка і крычала, што ў вас ізвращчон-

нае сазнаньне, што вы пішаце?! Беларусь адраджаецца! І цэлая зала была, дарэчы, супраць мяне. Потым былі вялікія праблемы з пущчаньнем гэтай песьні на Гарадзенскім тэлебачаньні. Адна частка крычала, што гэтая песьня абражае беларускі народ, а другая – што гэта менавіта боль за беларускі народ. Урэшце яе не пусьцілі. Але ўсё стала на свае месцы пасля рэфэрэндуму – аднаго, другога... Усё стала ясна.

— **Пры чым тут жлобства? Можна казаць пра недастатковую нацыянальную самасьведомасьць, пра палітычную неадукаванасьць... Што такое жлобства?**

— Жлобства – гэта дрэнныя адносіны перш за ўсё да сябе, а потым

да ўсіх навокал. Я вельмі часта па доўгу сваёй дзейнасьці сутыкаюся з такім жлобствам, да якога мы напросту ўжо прывыклі. Яно стала неад’емнай часткай нашага жыцьця...

— **Жлобства – гэта што? Хамства?**

— Так. Гэта розныя праявы хамства. Гэта кшталту таго, што можна падзьвіць да музыканта і спытаць: А вы “лебедзь белую” ўмеете граць? Не. Ну дык якія вы, нах, музыканты. Гэта раз. Па-другое, гэта калі не зьмяніць шкарпэткі, накурыцца зранку “Прымы”, не пачысьціць зубы і прыехаць, на ўсіх дыхаць. Калі на вуліцах пры ўсіх галосна лаяцца матам. Калі, не хаваючыся, піць чарніла на лаўцы ў сквэрку... Маса прыкладаў, зь якіх гэта ўсё складаецца. Проста да гэтага мы ўжо прывыклі.

— **Пры слове “жлоб” у мяне нараджаецца адна асацыяцыя. Здаровны мужык хамаваты, які ва ўсім мае рацыю...**

— Гэта ніжэйшая ступень жлобства. Жлабы сустракаюцца на розных узроўнях. Граніцы жлобства няма. Яно разьвіваецца разам з тым, як разьвіваецца грамадства. Гледзячы з той самай Польшчы – там вельмі цэніцца ў людзях выхаванасьць. А ў нас цэніцца, калі чалавек жлоб. Калі ён можа нешта дацца, скрасьці. Вось у чым справа. У нас зусім памяняліся маральныя арыенціры. І ўсё зводзіцца да таго – вярніце нам калхозы, бо няма дзе красьці! Во гэта таксама жлобства. Жлобства – гэта адыход ад нармальна чалавечых маральных нормаў.

— **А што, у Польшчы жлабоў менш?**

— Іх там сапраўды менш. Там падаць незнаёмай кабеце руку, дапамагчы – гэта лічыцца нармальным. А ў нас – вой, інцілігент!.. Помніш, лаянкавае слова: “інцілягент сраны”? У набітай электрыцы мужыкі дзяць, гуляць у карты, п’юць піва, лаюцца матам, а дзеўкі стаяць. І абсалютна ўсё ўсім да задніцы.

А на тэлебачаньні колькі, так сказаць, звыклага проста хамства. Ці гэта не жлабізм, калі вядучы на беларускім тэлебачаньні мовы беларускай ня ведае? Жлабізм.

— **Скажы, жлабамі нараджаюцца?**

— Не, імі робяцца ў працэсе. І вельмі многа тут “дапамагае”, на жаль, наш так званы прыўкрасны беларускі нацыяналізм. Нават нашы самыя адданыя патрыёты могуць час ад часу ну такімі жлабамі быць, што аж страшна! І тады закрадаецца сумнеў, а ці патрыёты яны ўвогуле.

Выхаваньнем грамадства нехта павінен займацца. У розных краінах гэта робяць адпаведныя інстытуцыі: касьцёл, сацыяльныя інстытуты, грамадзкія арганізацыі, нейкім чынам урад... Скажы, а хто у нас займаецца выхаваньнем грамадства? Ці ёсьць у нас арганізацыі, якія актыўна пратэстуюць супраць васьмі гэтай хвалі дзікага п’янства, якое абрушылася на нашу краіну?

— **А дзяржаўная ідэалёгія — яна выхоўвае жлабоў ці перавыхоўвае іх?**

— Для мяне дзьве самыя

Працяг на с. 14

“ЖЛОБСКАЯ НАЦЫЯ”

Працяг са с. 13

страшныя рэчы ў жыцці гэта: а) прапаганда і б) ідэалёгія. У галодных людзей, якія да ўлады дарваліся, ёсць толькі адна ідэалёгія – нахапаць і не папасьціся. Таму ідэалёгію і прапаганду я ненавіджу. Бо гэта рэчы, якія дзеляць людзей, якія ставяць людзей па розныя бакі барыкадаў. Ёсць адна ідэалёгія – 10 заповедзяў Гасподніх. Больш нічога няма. Чалавек не нараджаецца дрэнным. У залежнасці ад абставінаў ён робіцца альбо такім, альбо такім.

— **А ў жлобства могуць быць свае паэты?**

— У дваццатыя гады быў такі Зошчанка ў расейцаў, у палякаў ёсць такі Мрожак. Людзі, якія выкрывалі мяшчанства. А ў нас ёсць такія ці не? У нас няма пісьменьніка-сатырыка, які б гэта рабіў. Усе гэтыя расейцы, якія там сьмяюцца ў тэлевізары – харошыя такія, прыдворныя, гумарысты. А сатырыкаў кшталту Гогаля ці Салтыкова-Шчадрына няма. Усе разумеюць толькі адно – а чыво? Жыць каратка, давайце кушаць хлеб з маслам. Калі ўключаеш другі канал Расеі, а там суцэльны “Аншлаг” – гэта таксама жлобства. Мы ў нейкіх 50-60-х гадах знаходзімся...

— **Мне вельмі падабаецца вось такая думка: беларусы не зусім усё ж такі жлабы, гэта проста нацыя дзяцей. І ў Беларусі з 91-га году працягваецца нейкае свята непаслушэнства...**

— Гэта ты так прыгожа сказаў: свята непаслушэнства. У нас проста зараз паўтараецца такі варыянт савецкага... Як

у мяне ў песьні: “Вот вы толькі працуйце, работайце, вы служыце, мы вас падаждзем”. За вас гасударства — усё. Прэзыдэнт у нас бацька, цар, ацэц. Людзі практычна у нас ня здадзеныя на свой уласны лёс. Ім увесь час гаворыцца, што мы вам, пачакайце, яшчэ чагосьці дадзім. А насамрэч гаворыцца адно, а робяцца ня тое што другое, але ня робіцца пакуль нічога. Як пры сацыялізме: рэбята, усім плоха, затое ўсе мы адзінакава жывём.

Павінен прайсці час. Кожная краіна павінна адолець нейкі свой шлях. А калі яна ня ўмее ісьці каротка, дык яна пойдзе доўга. І ўсё. І ў гэтым ёсць мудрасць жыцця, на жаль. І ніякі табе геніяльны палітык ці ідэоляг нічога ня зьменіць. Мы павінны зараз... Ёсць такая філязофія пазытывізму... Мы проста павінны зараз працаваць на наступныя пакаленьні. І чым больш Арлоў напіша кніжак, Сагановіч адкапае фактаў, Тарасаў напіша гістарычных раманаў, тым лягчэй будзе дыхацца нашым наступным пакаленьням. Трэба жыць у рэальнасці. І чым раней мы пазбавімся ад некаторых мітаў, тым нам будзе лепей. Пры нейкім зьбегу абставінаў мы проста канчаткова страцім гістарычную легенду, што беларусы – харошыя людзі вабшчэ. А калі нічога кардынальнага не адбудзецца, нейкае зьмены ў нацыянальным характары, у сьвядомасці, у падыходзе да справы, то, на жаль, мы ўсе паціху ператворымся ў нацыю жлабоў.

— **Чым жлоб адрозьніваецца ад нежлаба?**

— Ну паслухай. Вось

кажуць, што ў нас рускі язык. Я ўчора пачуў, як наш шаноўны міністар Гуляка гаворыць на рускай мове... Усё ж такі чатыры гады мне дзяўблі ў інстытуце, што такое піцерскі дыялект, што такое маскоўскі дыялект, што такое ўвогуле расейская мова і чым яна адрозьніваецца. А калі ўсе будуць па-расейску дзекаць і цекаць... Гэта раз. Па-другое. Пахадзі па горадзе і паглядзі, як людзі падстрыжаныя, якія ў іх валасы, як часта яны іх мыюць. Зьвярні ўвагу на вельмі простыя рэчы, і ты ўсё зразумееш. Паглядзі, наколькі часта яны кідаюць і плююць у вурну, а ня міма вурны...

— **Жлобская нацыя... А чаму? Гэта таму, што сяляне раптам рэзка пераехалі ў горад, ці таму, што праклятыя палякі з маскалямі не давалі плечы расправіць? Адкуль гэтая хамская ўпэненасць у сваёй праваце, што нужна вот так вот разгаварываць, што вот эта красіва?..**

— Ведаеш, у нас у Беларусі ёсць адна стабільная нацыянальная рыса характару – гэта ўпартасць. Я ня ведаю, адкуль гэта, але такіх упэртых я проста ня бачыў.

— **Гэта нацыянальная рыса ці зьява, якая выхавалася за саветамі?**

— Гэта нацыянальная рыса. Гэта звязана з нашай ізаляцыяй. Гэта страшэнная рэч, калі людзі ездзяць за мяжу, толькі каб прадаць цыгарэты. Калі б людзі ездзілі, глядзелі, вучыліся, параўноўвалі,

– яны б нейкім чынам аналізавалі. А тут – не, і ўсё. Хоць забі яго. Гэта настолькі страшэнная рэч – упартасць! Хоць кол на галаве чашы, а ён усё роўна будзе сваё. Гэта ад таго, што мы мала круцімся ў сьвеце, мала бачым.

— **Дарэчы, цябе ніколі жлабом не называлі?**

— О! Колькі разоў.

Я проста як чалавек таксама магу рабіць некаторыя памылкі. Людзі, напрыклад, чакаюць ад мяне аднаго, а я даю другое.

— **А як ты думаеш, ці ёсць у якой-небудзь нацыі большы працэнт жлабоў?**

— Жлабы – гэта людзі ня-вы-хва-ны-я, якія проста ня думаюць. Няма каго хваліць, няма каго ляць. Гэта агульны грамадзкі стан, на жаль. А мы спрабуем кушаць адны адных, як скарпіёны

ў банцы, і спрабаваць знайсці выйсьце. Тут выйсся ня знойдзеш, пакуль усё грамадства не ачуняе.

— **Жлобству можа супрацьстаяць мастацтва, рэлігія...**

— ... спорт. Помніш, як чэхі расейцам казалі – вы нас танкамі, мы вас шайбамі... Проста нейкая нармальная здаровая нацыянальная ідэя. У нас занадта шмат хворых людзей, людзей нерэалізаваных, інфантальных, якія думаюць, што за іх нехта там нешта... Часы белчырвона-белага сьцяга яшчэ могуць наступіць, толькі да гэтага сапраўды трэба дарасці. Да Пагоні таксама.

Барсэлёнскі голуб

Такой цёмнай і грукатлівай навальніцы напрыканцы жніўня не магу і ўзгадаць. Зеляніна дрэваў, ужо добра падпаленая восеньскім золатам, ажно пачарнела і закалыхалася ў халодна-пякучым ветры. Вершаліны пабліскавалі ў хлесткім дажджы, гнуліся і выпростваліся, нібыта перапоўненыя абурэньнем. Прырода выказвала сваю нязгоду наступу восені. Кудысьці ехаць у такое надвор'е вельмі непрыемна.

Еду, лячу, стамляюся, агалодваю, ем.

Стэйк з косткаю. Вялікі кавалак засмажанага мяса. Кроў плыла па бялуткай талерцы. Я драпежна жэр ялавічыну. Чалавек – драпежнік. Ён толькі хаваецца за ўсяяднасьцю. Каты таксама любяць траву есьці. Я наеўся на некалькі дзён наперад. Наталіў прагу драпежнасьці, так яно праўдзівей.

Нудотная спустошанасьць наплыла на мяне. Раптоўна я зразумеў лёгкі самагабства. Наперадзе нічога няма, акрамя пакутаў і сьмерці. Ні табе каханьня, ні задавальненьня ад гушканьня на арэлях, ні смаку салодкага яблыка. Мора шэрае, яблык, замоўлены на дэсэрт, – прэсны, і дзіцячыя арэлі ня вытрымаюць цяжару твайго непатрэбнага цела. Асаблівую маркоту выклікалі менавіта арэлі, што нэрвова парывалі пад рэстарачэйнымі вокнамі.

Па абедзе я шлындаў па Барсэлёне. Бязмэтна. Набыў два порначасопі-

сы, каб на сэктэндэнцы паглядзець. Нічога новага, не хвалюе, не натхняе на пісаніну брутальных аповедаў. Глянцавітыя дупы і пысы. Вока не чапляецца, сасьлізгвае. Раней парнаграфія хвалявала нашмат больш.

Напіўшыся кавы, вярнуўся ў гатэль.

Жонка сьпіць. Сонца, толькі сем гадзінаў вечара, а яна сапе ў ложку. Пад рукамынікам, у сьметніцы зелянее пустая пляшка з-пад віна. А ў тэлефоне знайшоў пытаньне: “Tu dzie?” Мусіць, пасья рэстараннай ялавічыны і ёй стала маркотна. У яе яшчэ віно ёсьць, а ў мяне і віна няма. Кінуў я піць. Кінуў.

Зранку плаваў пад дажджом. Калі бегаю ў дождж, дык чаму не паплаваць? Мора амаль спакойнае, на пляжы ні душы, толькі ходзіць па пяску белы голуб, ён мяне не баіцца, ён выпрошвае хлебную скарынку. У мяне няма хлебнай скарынкі. Наступнай раніцай прынясу яму акрайчык.

Мора халоднае. Плаваю. Каб потым год цэлы ўспамінаць і цешыцца з таго, што плаваў штодня. Зьбіраецца на шторм. Па шэрых хвалях бягуць беларунныя баранчыкі. А я плыву і плыву, нібыта сабраўся выплысьці з самога сябе.

Чалавеку, які глядзіць на хвалі, на мора пад небам, на марскі далагляд, на тую нябачную рысу, дзе сканчаецца вада і пачынаецца паветра, такому не патрэбная мэдытацыя. Мне мэдытацыя не патрэбная. А пра іншых... Што мне да іншых? Што іншым да мяне?

Пасья доўгага плаваньня страшэнна хочацца есьці.

У рэстарачы над крамаю El Corte сьнедалі дзьве неабдымныя гішпанкі, маці з дачкой. У дачкі вісела пад тоўстымі вуснамі ажно тры падбародзьдзі, а ў маці — толькі два. Гішпанкі праглынулі па сьвіным калене і кавалку торта. Дзядок-афіцыянт прыбраў посуд і выцер стол. Неабдымныя махі схадзілі ў буфэт, і на іх чыстым стала зноўку паўстаў торт. Тут і адбылася неспадзяванка... Маладзенькая афіцыянтка несла паўз таўстух спод з брудным посудам. Гэтым сподам яна чапанула за плячо таўсцённай старой, і на кафляную падлогу пападалі бутэлькі. Шкло пырснула ва ўсе бакі. Маладзіца завывачалася і пабегла па вэнкі з саўком. Таўстухі пачалі аглядаць і абмацаваць свае блакітна-малочныя лыткі. Старэйшая ўстала, задрала падол і паставіла ступак на крэсла. Яна ня пукнула, а проста ўздыхнула ўсім сваім сальным целам, і ў мяне прапаў апэтыт. Давялося пайсьці з рэстарачы і недалюбавацца дымна-ружовымі панарамамі Барсэлёны.

Які ўсё ж прадказальны чалавек са сваімі рэстарачыямі і прыбіральнямі.

Заскокваю ў прыбіральню, а там — жанчына. Маладая, вабная, крыху паўнаватая, але гэта з-за сінняй формы, напэўна. Аформленая ў форму красуля бялуткай аначкай працірае люстэрка над рукамынікам. Пшыкне-пыркне на шкло белай пенкаю з балёніка і трэ, трэ, трэ... Мне трэ іншае, трэ справіць. А люстэрка

недацёртае якраз насупраць пісуараў. Стаў і гляджу на сябе ў чыста вымытым шкле. Прыбірарачка на мяне позіркі чарнавокія кідае. Ну ня буду ж я пад гэтымі зіркамі свой даставаць?! І трываць моцы маёй нямашака. Так бы й памёр, каб ня хлопчык шасьцігадовы. Забягае хлапчанё дастае пісьюнчы і сікае, спакойна, натуральна, як дарослы і самастойны чалавек. Тады і я, нібыта малы хлопчык, дастаю і цуру. Мне нібыта шэсьць, мне сорам перад жанчынамі невядомы.

У сьпісах цыклічнасьцяў, акрамя рэстарачыяў з прыбіральнямі, у нас яшчэ пазначаюцца сьвяты.

11 верасьня — Дзень незалежнасьці Каталуніі — пачаўся ў мяне з канфлікту. Раніцай на маім галубіным пляжы ляжалі і сядзелі на пяску абкураныя і п'яныя хлопцы зь дзеўкамі. Калі я з жонкай заплыў у мора і разьвярнуўся, каб вяртацца, дык пабачыў, што каля нашых рэчаў бегае хлопец, загорнуты ў мой белы гатэльны ручнік. Я паспрабаваў крыкнуць, але голас патануў у грукале хваляў. Давялося грэбсьці як хутчэй, бо хлопец аддаў ручнік сабутэльнікам і зноўку пабег да нашых рэчаў. Я вырашыў адразу напасьці на кумпанію. Іх было тры хлопцы і дзеўка. Вылез я з вады і да іх, падыходжу, яны скамянелі, вочы круглыя. Я ж крычу: “Дай сюды ручнік!” Вырываю ручнік, а ён і ня мой зусім, падобны, а ня мой. Шпурнуў я ім аначу і пайшоў да сваіх рэчаў. Каля маіх пантофляў

Барсэлёнскі голуб

Працяг са с. 15

стаіць бутэляк віскі 0,75 “Балантайс”, мой любімы напой. Хлопец мне прапануе выпіць за 11 верасня і незалежнасць Каталуніі. Толькі вочы ў хлопца на патыліцы, такі ён п’яны. Ну пасья забіраў чужынскага ручніка мне толькі выпіць застаецца а сёмай раніцы. Адмовіўся я піць і хлопца прагнаў. Тут і жонка голая з мора вылезла: “Што яны хацелі?” – “Незалежнасць Каталуніі адначыць!”

Уночы зноўку ляскавала навалніца. Праз кожныя тры імгненьні горы, неба і мора абліваліся блакітам маланкавага сьвятла. Спалася цяжка. Я хроп. Жонка двойчы будзіла, каб павярнуўся са сьпіны на бок.

Ранак выдаўся прахалодна-сонечны зь вераснёвай яснасцю ў паветры. Мы пабеглі на мора. На пустэльным, яшчэ непрыбраным пляжы, у цёмным пяску ляжала вялікая мядуза. Яе памеры ўражвалі; мутнавата-шклянныя шчупальцы былі таўшчынёю з мужчынскія пальцы. Вакол сфэрычнага цела ішла хвалістая цёмнафіялетава паска. Паўжывую масу жонка паклала на ласты і занесла ў хвалі. “Можа выжыве”. Мы пайшлі далей, за скалы, дзе доўга плавалі аголеныя ў ранішняй, а таму спакойнай вадзе. Вяртаючыся, мы не пабачылі мядузыгаргоны. Пэўна, ачомалася. А я падумаў, што сустрэцца ў вадзе з гэтай выратаванай гаргонаю я б не хацеў.

Наогул я не хачу ніякіх паўтораў, але не магу пазбавіцца ад пачуцьця другаснасці і неарыгінальнасці падзеяў. Навокал – бачанае-перабачанае, чутае-перачутае, каштаванае-

перакаштаванае... Таму за шчасце выглядае пакута, а з радасці шчэрыцца злосьць ды агрэсія. Ты не заўважаш: побач з кнігаю пра анёлаў прадаецца фаліант пра чарцей? А я заўважаю.

У кнігарнях мяне паглынаюць малюнкi. Гадзінамі разглядаю фотаальбомы, рэпрадукцыі, гравюры... А тэксты... Ня ведаю моваў. З-за гэтага Барсэлёна аддаляецца. З кожным маім прыездам яна ўсё далей і далей. Рыса паміж мной і Барсаю ўсё больш тлустая, больш чорная, больш глыбокая. Я спасцігаю сваё неразумьне, і ня толькі гораду, а сьвету наогул.

Побач з кнігарняю дзяўчынка гадоў дзесяці фатаграфуецца каля фантану. Яна закінула рукі за галаву так, нібыта дэманструе прыўзнятыя грудзі. А цыцак тых яшчэ і намёку няма. Дзяўчынка выставіла наперад надзьмуты жывот, быццам сабралася спакусіць сваім цэламым рыцарам, а яе рыцар, пэўна ж, толькі праз гадоў пяць пачне галіць бараду. А хутчэй за ўсё, ён ня будзе рыцарам. Ён будзе простым каталунцам.

Каталунскі мужчына можа сядзець у рэстаранцы, заклаўшы нагу на нагу так, каб зручна было пачэсваць голую пяту ды выкалупваць бруд з-пад пазногцяў на той высока-пакладзенай назе. Беларусу цяжка такое зрабіць нават у Каталуніі, бо неяк вельмі ўжо нязвычайна. Мы ў рэстаранцы і кавярнях прызвычайліся абутымі сядзець. Не скажу, што нашыя мужчыны большыхаваныя за каталунцаў. Наш лёгка можа плюнуць смаўжом смаркача на падлогу кавярні, але прылюдна

шкрэбсьці пяты ня будзе.

Славяне, што стала жывуць у Гішпаніі, называюць тутэйшых аленямі. Сапраўды, ёсць нешта грацыёзнае ў рухах барсэлёнцаў, ёсць і палахлівасць у чорных вачах. Цікава, ці называюць яны нас мядзьведзямі ці зубрамі?

У электрычцы “Барсэле-на-Віланова” побач са мною селі два геі з Сергіева Пасаду, што пад Масквою. Іх маскоўская гаворка прымузіла мяне слухаць. Толькі я не паказаў ім, што разумею, пра што ідзе размова, бо вельмі цікава падслухоўваць людзей, якія маюць стоадсоткавую ўпэўненасць, што ніхто навокал ні слова не разумее. Геі доўга і падрабязна абмяркоўвалі прывабнасці маладога каталунца, што сядзеў насупраць мяне. Той відавочна адчуваў юрлівасць, скіраваную наўпрост на яго, але не здагадаўся, як яго вэрбальна маюць прылюдна і паўсялякаму. Абмяркоўваць мае ваботы і заганы геі ня сталі. Пашанцавала, бо я б ня вытрымаў. І за тое ім “дзякуй”. Адзін пачаў выхваляцца сваім знаёмствам з нейкім бэрлінцам: “Ён падышоў да мяне на пляжы і сказаў, што яму надакучыла шукаць фрэндаў у цёмных пакоях. Сапраўды, гэта так трапна. Нам усім даводзіцца заводзіць знаёмствы ў барах і клюбах, у паўцемры, уночы... А потым мы дзівімся выгляду пачвары, зь якою любіліся...” Назіранні ў электрычцы цікавыя тым, што маюць механічны, а не лягчыны канчатак. Я выйшаў.

Ну іх нафіг, гэтых каталунцаў, маскалёў і беларускіх мужыкоў.

Пільна ўглядаюся ў целы, у рухі, у вочы, у

паводзіны маладых дзяўчат на пляжы. Углядаюся з таемным спадзяваннем, што яны, вось гэтая, ці мо тая, а можа і вунь-вунь тая, народзіць нам лепшага за мяне, за цябе, за нас усіх... Не, не народзіць лепшага. Вырадзіцца чарговы ці пазачарговы крыклівы вырадак. А спадзевы, а надзеі... Ну, а як жа бяз іх?

Углядаюся...

Вобразы ракаўкі, валюты, сьпіралі пераследуюць мяне ў Каталуніі на кожным кроку. Тут нават вецер закручваецца ў сьпіраль. А мне хочацца выпрастацца, раскінуць рукі і ператварыцца ў крыж.

Глядзець на чысты крыж цяжка. Геамэтрычная чысьціня патрабуе разумовага напружвання. Таму і абязваюць крыжы ручнікамі, аздабляюць вянкамі, упрыгожваюць кветкамі. Таму мне на строгі сучасны крыж так і хочацца пачапіць гальштук. Выгляд чыстага крыжа выклікае пачуццё сораму. Нібыта не на крыж глядзіш, а на чужое аголенае цела, на цнатлівае цела, на якое глядзець нельга.

Сонца за аблокамі, высокімі і доўгімі, як пёры балівійскага папугая. На пляжы пуста. Самотны пацук, пабачыўшы мяне, уцёк у пяхору пад скалой. На зьмену пацуку прыляцеў галубок, белы, як дзіцячая душа. Ён прасіў у мяне зярнятка, ці семачку, ці хлебны акрайчык. А я зусім забыўся пра яго і нічога не захапіў. Думаю толькі пра сябе, каб прыйсьці на пляж першым і купацца-плаваць адному ў вялікім моры.

Эх, закрэсьліць бы перакрэсьліць сваё мінулае жыцьцё, ды наноў пачаць, з чыстай

старонкі. Такі тэзыс быў для мяне заўсёды актуальны. Апошнім часам зрабілася цяжэй выбраць прыярытэты, замарудзіўся аналіз падзеяў, запаволілася маё жыццё... А я ўсё крэсьлю і крэсьлю, усё пачынаю нанова і еду ў далёкі сьвет. Іду, плыву...

У электрычцы “Віланова-Барсэлёна” хлопец на суседнім крэсьле заснуў і ссунуўся на мяне. Няўтульна, нязручна, а пабудзіць хлопца шкада. У падобнай няёмкасьці ды нязручнасьці і праходзіць нашае непрыгожае сьвядомае жыццё. У несьвядомым ты лёгка адкідаеш прэч усялякую перашкоду, а сьвядомасьць якраз і перашкаджае жыць лёгка. Электрычка тарганулася, хлапчына прахапіўся, адсунуўся як найдалей, але прабачэнь-

ня не папрасіў. А ці трэба гэтыя прабачэньні, яны ж гэтаксама замінаюць жыць лёгка.

Вярнуўшыся ў гатэль, я заснуў.

Прысьніў я ўласную магілу на Кальварыі. Як жа яна мне не спадабалася! Бог ты мой! Каменная тумба нейкага бяжкі-балотнага колеру была зробленая са штучнага каменя. Фальшывасьць была ва ўсім. На фота, прымацаваным да тумбы і забраным у крывы залаты авал, я быў пераапануты ў парадную форму савецкага салдата. Асаблівае абурэньне выклікала фуражка з чырвонай зоркаю ды чорна-лякавым брылём. Твар мой на тым партрэціку быў таксама нейкі бяжкі-зеленаваты, нейкі выцьвілы колер хакі прысутнічаў і на ім. Сваю незадаволенасьць

афармленьнем маёй магілы я выказаў ксяндзу Ўладзіславу, што стаяў побач з тумбаю ў атачэньні сівягаловых бабцяў. Ён паспрабаваў супакоіць, маўляў мяне пераапанулі ў салдацкую форму, каб ніхто не здагадаўся пра маё каталіцтва. “Я ж праваслаўны! І хто гэта здагадаўся аздабляць надмагілле салдацкімі значкамі? І чаму яны ўсе трэцяй ступені? Ды хоць бы і першай... Я ж ненавіджу значкі, ордэны і фуражкі!” Нават пасья сьмерці я захаваю ў сабе нянавісьць да салдатчыны, вось што я адчуў у гэтым сьне напоўніцу.

Хоць гэта застанеца нязьменным.

Вечер з мора наляцеў на Барсэлёну. Я быў на бульвары Рамбла, калі ён сваім магутным подыхам падзьмуў на горад. О, як прыгожа ляцелі малюнкі

хіжых бульварных мастачкоў, як жывапісна пераварочваліся парасоны кавярняў, як грукатліва перакульваліся вазы абразальнікаў кветак, як уцякалі прасталыткі ды злодзеі, прадаўцы ліпучага марозіва ды наглядчыкі птушак у клетках. Ляцела ўсё чыста – людзі, рэчы... Усё зробленае чалавекам ператварылася ў непатрэбнае сьмецьце. Мяне ахапіла радасьць, сапраўдная весялосьць ад гэтай моцы марскога ветру, які вяртаў мне чысьціну. Барсэлёна зрабілася бліскуча-чыстай ад праліўнога дажджу. Я радаваўся і ня мог нарадавацца...

На бульвары Рамбла вечно-вясёлая плынь задаволеных людзей. Ад чужой радасьці і сам весялееш.

Верасень. 2003 год.

Алег
Аблажэй

Віленскія ўпюры (2)

Як Юрась з
Бронюсем
змагаліся за
чысьціню
полавых
адносін

У Літве, як вядома, ідзе будаўніцтва капіталізму. А дзе капіталізм, там і буржуазная мараль ды розныя іншыя язвы. Юрась Лабуховіч з Бронюсем Піпкам – героі, услаўленыя ў барацьбе з бальшавізмам пад час “сьпеўнай рэвалюцыі”, аднак мараль гнілую буржуаз-

ную на дух не пераносяць. І змагаюцца за нашу, “ацчасьцьвенную” мараль не на словах, а на справе. “Ацчэства” Юрась, праўда, трактуе шырока – напрыклад, Кітай, В’етнам, уся Лацінская Амэрыка, Ірак, Іран ды Савудаўская Арабія ўваходзяць у “ацчэства”. І аятолы, чукчы, кітайцы, эскімосы ды іншыя пінгвіны – свае людзі.

Дык вось, вярталіся неяк Юрась з Бронюсем з “панэлі”. Справы ў гэты дзень ішлі добра, і “вінішка” была выпіта не адна бутэлька. І вырушылі героі на вакзал, каб праводзіць адзін аднога, пасадзіць на аўтобус,

папярэдне абняўшыся чужымі і нават сьлязую скупую ўпюрскую пусьціўшы.

І бачаць яны шылду ў падваротні – SEX-SHOP. Праўда, Бронюсь лацінкай ня дужа добра ўмее чытаць, але слова SEX зразумеў. І кажа Лабуховічу: “А давай зойдзем!” Юрась прамычэў нешта на знак згоды – язык яго ўжо ня надта слухаўся.

У “шопе” гаспадар, трымаючы ў губах цэвікі, прыбіваў малатком нейкую ліштву да вітрыны. Упюры ветліва прывіталіся і пачалі разглядацца з цікавасьцю. Пад шклом былі раскладзены карункавыя празрыстыя майткі, здымкі з аголенымі прыгажунямі ды многа іншых прадметаў, аб прызначэньні якіх цяжка было здагадацца. Сябры маўчалі, толькі Юрась цяжка соп. І раптам Бронюсь заўважыў, што на сьцяне развешаны прадметы розных колераў, надта ж падобныя да ягонага ўласнага воргана, які па-літоўску называецца “бібіс”. Аднак Бронюсь хоць і

надзвычай любіў карыстацца сваім “бібісам” (калі той не адмаўляў у паслушэнстве), не любіў яго так вось адкрыта паказваць. Таму відовішча страшэнна яго абурала.

“А гэта яшчэ што?” – звярнуўся Піпка да гаспадара, які працягваў цюкаць малатком. “У кожнага ж ёсьць свой, жывы, настаяшчы! Навошта ж ты тут гэтай брыды навешаў?” Гаспадар нічога не адказаў. А Юрась, па-ранейшаму моўчкі сапучы, раптам стаў зрываць са сьцяны “бібісы”, а самы вялікі, ружовы, стаў таптаць нагамі. Гаспадар дзіка заверашчаў і кінуўся бараніць сваю маёмасьць. Але дзе там: ня тая вагавая катэгорыя! І тады ён размахнуўся і ўрэзаў Лабуховічу малатком па галаве. На сьцяну і апалелыя “бібісы” пырснула гарачая ўпюрская кроў. Такого паварту сябрукі не чакалі і кінуліся наўцёкі.

На вуліцы, выбегшы з падваротні, упюры заўважылі паліцэйскіх.

ЯК НАРАДЖАЮЦЦА АФАРЫЗМЫ

Віталі
Каракорскі

З афарызмаў, якія ідуць праз усё маё жыцьцё, найчасцей гучыць адзін, які я пачуў шмат гадоў таму ў Бабруйску, ва ўласнай хаце. Але ён таксама і з Вільняй звязаны. Прыехалі дзесьці годзе ў 80-м да мяне сябры-віленчкі, сярод іх і Міша Гальперын, які зараз у Штатах жыве. А калі ўжо такія госьці падвалілі, хаця і з савецкай на той момант,

але ўсё роўна — буржуазна-нацыяналістычнай Літвы, дык як тут гарэлка ня выпіць! Тым больш, што пілася яна, гарэлка, у тых часы са смакам і пры значна меншых нагодах. Ну і, натуральна, сказаць штосьці трэба, калі доўгі шлях госьці шаноўныя праехалі, і напой у кілішках астыгае. Вось Міша і кажа: «Вып’ем, хлопцы, хутчэй, бо чарка табе — не мікрафон».

Ці сам ён прыдумаў пра мікрафон гэты, ці пачуў дзе, я ня ведаю. Як, дарэчы, ня ведаю, адкуль у сьвядомасьці майго

Мішы ўзьнікла такое параўнаньне. Бадай што ўспомніў бясконцыя прамовы савецкіх кіраўнікоў у тэлевізары. Сам жа ён хоць і скончыў эканамічную кібэрнэтыку ва ўнівэрсытэце, але працаваў фатографам па дзіцячых садках, бо сядзеў у гэтак званай адмове, гэта значыць, не атрымаў ад уладаў дазволу на ад’езд у Ізраіль. Але як толькі савецкая ўлада (ці Соф’я Ўладзімераўна, як мы яе называлі) памерла, Міша зваліў, як той казаў, спачатку на гістарычную радзіму, а потым — у горад жоўтага д’ябла, у

Нью-Ёрк. А я, наадварот, прыехаў у Вільню. І, на жаль, маё жыцьцё тут звязанае ўсё менш з чаркай, а ўсё больш з мікрафонам.

Трэба сказаць, што пэўныя афарызмы, цытаты, анекдоты ці нават асобныя фразы з іх былі для нас за савецкім часам своеасаблівым кодам, як на вайсковых самалётах: «свой» — «чужы». Толькі ў авіяцыі камбінацыя агенчыкаў ды радыёсыгналаў сьведчыць пра тое, што ляціць самалёт, які зьбіваць ня трэба, а ў цывільных умовах па пэўных словах Ільфа і Пятрова ці Булгакава, ці, напрыклад, Гашка мы ведалі, што з гэтым чалавекам можна выпіць усё той жа гарэлка, што ён прыйшоў да цябе, як той казаў, без мікрафо-

“Стой!” – зароў Бронюсь, і газэты з планшэткі рвануў. “Бачыце – во гэта герой Літвы, — паказваў Піпка на газэту і на Юрася, які сьціскаў рукамі акрываўленую галаву, — героя ў сэкс-шопе хацелі забіць!”

І паліцэйскія пайшлі ў “шоп”. І забралі гаспадару. А Бронюсь мітусіўся побач і павучаў ахоўнікаў парадку, каб за героя добра адпомсцілі, ды “так увалілі, каб мала не паказалася!”

Праўда, адзін паліцэйскі падумаў, што калі вы героі, дык нечага ў такіх месцы цягацца. Але ён быў яшчэ малады, ня меў ніводнай лычкі, і на ўсялякі выпадак прамаўчаў.

А ўпюры больш у сэкс-шопы ня ходзяць. “Лепш ужо лішні раз вінішка дзёрнуць”.

Чэсь, паэта польскі

Паэта Чэся ведаюць усе; яго азызлы, бы вылеплены з сырой гліны, твар бачылі

ўсе, хто хоць раз праходзіў каля Пятніцкай царквы ў Вільні. Чэсь дужа гжэчны: ён любіць цалаваць кабетам “рончкі”, падаць перад імі на калена, і, вядома, тут жа дэклімуе свае вершы.

А яшчэ паэта Чэсь любіць і ўмее прадаваць карціны. Або перапрадаваць. Зь вялікай выгадай для сябе.

Аднаго разу нейкі дужа сарамлівы мастачок папрасіў Чэся, каб той прадаў ягоныя творы. Чэсь, вядома, з радасцю згадзіўся. І прадаў усе.

Прыходзіць чалавечак ды пытаецца пра грошы. Чэсь з абурэньнем глядзіць на нахабу: “Якія такія грошы? Падаткі заплаці, за месца заплаці, рэкету дай, жабракам дай – яшчэ й табе давай! А мне што застанеца? А ну прэч адсюль!”

Так і застаўся чалавечак ні з чым.

А Чэсь свой “літл бізнэс” працягваў.

Аднак не заўсёды справы ішлі добра. Часам

цэлымі днямі ніхто нічога не купляў. Дайшло да таго, што аднаго вечара, не ўтаргаваўшы за ўвесь дзень ні граша, высачыў Чэсь у натоўпе нейкага замяжоўца, перабег яму дарогу і бразь перад ім на калені, ды карціну яму сувае, лемантуючы: “Пане! Як ня купіш у мяне карціну, пайду й павешуся!”

І дзягу з портак выцягвае.

Спужаўся “містэр” заморскі, сунуў Чэсю зялёную паперку ды пайшоў падбегам, азіраючыся ды ня ведаючы, куды падзець набытак.

А так вось і яшчэ адзін дзень канчаўся, і зноў пусты. Раптам падыходзіць да Чэся караченькі таўсматы чалавек ды кажа: “Я – фэрмэр. І капусту вырошчваю. І люблю надта яе. І каб хто намаляваў цэлае поле капусты, я павесіў бы над ложкам, глядзеў бы й цешыўся. І сто даляраў даў бы мастаку! Знайдзі мне, пан, такога!” Ба-жыўся Чэсь, што абавязкова знойдзе. А сам думае: халера, гэта ж дзяліцца трэба будзе. І

прышла яму хітрая думка.

Знайшоў Чэсь мастака, але кажа яму: “А зрабі мне фарбу колеру капуснага!” Той здзіўўся, але зьмяшаў зялёную з жоўтай. Беражліва, нібы аналізы, нёс Чэсь запаветны слоік. А дома ўзяў кардону кавалак, абмачыў вялікі палец у фарбу капусную – круць-верць па кардоне. І так увесь кардон заквэцаў.

Прыходзіць назаўтра фэрмэр на “панэль”. А Чэсь яму кардонку пад нос – цёплую яшчэ, бо ў духоўцы сушыў. “Ай, як здорава, — узрадаваўся фэрмэр. – Тое, што трэба! І хто ж гэта намаляваў?” “Самы лепшы артыста віленьскі. Урбанавічус”, — кажа Чэсь і энцыкляпэдыю разгортвае. “О-о-о! – захапіўся фэрмэр. – Які гонар мне!” – і дае Чэсю сто даляраў. А той: “А проша пана, мне як мэнаджэру працэнт належыць!”

І яшчэ пяцьдзясят літаў атрымаў.

Вось як трэба “рабіць капусту”!

ну. Праўда, камбінат гарадзкога быту (ці, скажучы, КГБ) прапанаваў насельніцтву «мікрабэтон» ці, пашырана, сьцены з умантаванымі мікрафонамі. Але хто тут звяртаў увагу...

Сярод маіх жыдоўскіх сяброў асаблівай папулярнасьцю карысталіся цыгаты з Бабеля, фразы Жванецкага, радкі Высоцкага. Неабавязкова пра жыдоў і неабавязкова з нагоды жыдоўскага паходжаньня аўтараў. Але і гэтыя моманты мелі сэнс. Вось, напрыклад, Бабель: «Вялікай памылкай Госпада было пасяліць жыдоў у Расеі. Жылі б сабе ў Швайцарыі, дзе горнае паветра і вакол — цалкам табе французы». Ці, скажам, радок Высоцкага — пра жырафа, які вялікі і таму бачыць лепш за

ўсіх — прыгадаўся, калі мы чулі пра чарговую гістарычную, а насамрэч абсурдную пастанову ЦК. Ці — Жванецкі, цытуе: «Табе не падабаецца, дык адыйдзі, ня стой ва ўсім у гэтым». Хто хацеў, чуў гэтакім чынам: не падабаецца Соф’я Ўладзімераўна — падавай дакумэнты ў АБІР.

Дарэчы, кожны савецкі жыд ведаў фразу: «Я ня ведаю, пра што тут ідзеца». Гэта з анекдоту, які цалкам гучыць так. Стаяць Хаймовіч з Абрамовічам ды размаўляюць невядома пра што. Набліжаецца да іх Рабіновіч і кажа: «Я ня ведаю, пра што тут ідзеца, але ехаць — трэба». Сёньня дадам, што калі справа была ў той час у Гомелі, напрыклад, дык Хаймовіч такі паехаў ды працуе ў

кібуцы пад Хайфай, Рабіновіч — алігарх у Кіеве, а Абрамовіч — у Маскве. Але гэта сёньня, а на той момант нават слыннае гагарынскае «Паехалі!» ўспрымалі, як заклік. Казалі нават, у цэнтры Тэль-Авіву стаіць помнік савецкаму касманату — за сіянісцкую агітацыю.

Ці быў хто з вас сьведкам таго, як ствараюцца анекдоты? Як той сказаў, сядзяць сабе й прыдумляюць. Не, сказаў іншы, спачатку прыдумляюць, потым ужо сядзяць. Той другі быў, напэўна, аптымістам у цывільным. А можа ён быў пэсымістам? Бо пэсыміст — гэта добра інфармаваны аптыміст. А хто будзе лелей інфармаваны за мастацтвазнаўцу ў цывільным?

Але я пра тое, як ствараюцца анекдоты. Аднойчы мне пашанціла. Пайшоў я ў Бабруйску да галарні. У тэя дні з таго, што расьце ў мяне на галаве, яшчэ магчыма было зрабіць фрызуру. Майстар Барыс ужо скончыў сваю працу, а майстар Сымон якраз ваяваў з маімі лохмамі. Раптам Барыс кажа:

— Сёма, прастата — гэта што такое?

— Прастата, — кажа той, — гэта, каб ты ведаў, Бора, мачавы пухір. А што такое?

— Ды вось кажуць, апэрацыю трэба рабіць, у два этапы.

— Чаму менавіта ў два? Калі чалавек здаровы, дык можна і ў адзін.

СУЧАСНАЯ ПАЛІТЫКА Ў ЛЮСТЭРКУ МІТАЛЁГІ

Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік / С.Санько, Т.Валодзіна, У.Васілевіч і іншыя. — Менск: Беларусь, 2004. — 592 с.

Паводле аўтараў, гэты Слоўнік ёсць першым у Беларусі досьведам сыстэматычнага і дастаткова поўнага апісаньня традыцыйнай культурнай спадчыны. А спадчына наша, як вядома, надзіва архаічная, сягае ў пракаветныя паганскія часы. Што праўда, чытаючы Слоўнік, увесь час патрапляеш на недвухсэнсоўныя алузіі на цяперашні час.

Сёньня, калі адныя кажуць пра інтэграцыю з Расеяй, другія — з Эўропай, матэрыялы Слоўніка сьведчаць пра нашу цесную і спрадвечную «інтэграцыю» са старажытнымі Русічамі, Балтамі, Рымлянамі, Грэкамі, Хетамі, Індусамі... Гэта значыць, калісьці ўсе магчымыя інтэграцыі ўжо здзейсніліся.

Каму яшчэ будзе цікавы Слоўнік, акрамя навукоўцаў-фальклярыстаў, дык гэты беларускім дзецям. Цяпер яны могуць казаць доўгі язык розным там Гаўрыкам

Потэрам і Валадарам Пярсьцёнкаў — мы маем сваіх чараўнікоў ды пачвараў, і ня горшых!

Але найбольшую карысьць саслужыць Слоўнік беларускім палітыкам — яны мусяць лепей ведаць свой народ і ўлічваць гэта. Рацыянальныя лезунгі на мітынгах і ўлётках трэба адставіць. Наш народ рацыянальнай лёгікі ня любіць. Ён любіць казкі, верыць замовам, зважае на прыкметы, зьберагае міты. Таму і ўлада для яго — сакральная.

«САКРАЛЬНАЯ ЎЛАДА, рэлігійныя і міталёгічныя ўяўленьні пра сакральнае, сьвятарнае, боскае паходжаньне ўлады кіраўніка. Рэлігійнае разуменьне сакральнае ўлады кіраўніка зьяўляецца ў пэрыяд заняпаду родавага грамадства і ўзьнікненьня дзяржаўных утварэньняў. У гэты пэрыяд прыходзіць у заняпад падставовы прынцып родавай грамады — роўнасьць усіх супольнікаў калектыву — і зьяўляецца неабходнасьць вылучэньня кіраўніка... Усе найбольш важныя дзяржаўныя рэлігійныя абрады выконваліся толькі з удзелам кіраўніка. Ён быў гарантам дабрабыту краіны і людзей, таму шмат што залежала ад яго фізычнага і духоўнага здароўя, ад магчымасьці добра выконваць абрады... Вельмі ярка пра сакральную ўладу сьведчаць розныя міталёгіі, якія даюць магчымасьць зразумець нутраны сэнс уяўленьняў пра паходжаньне ўлады кіраўніка. Міты, прысьвечаныя гэтай тэме, можна падзяліць на некалькі групаў: 1) міты пра цудоўнае нараджэньне і выхаваньне кіраўні-

КНІГІ БІБЛІЯТЭКІ «ВОСТРАЯ БРАМА»

У 1999-2004 г. выйшлі з друку:

0. Адам Глэбус. **Постскрыптум.** Кантамінацыі: афарызмы, цытаты з камэнтарам, грыгэрыі і максімы.

1. Васіль Быкаў. **Паходжане.** Прыпавесці.

2. Славамір Адамовіч. **Плавільшчыкі расы.** Выбраныя вершы.

3. Аляксандар Лукашук. **У фіялетавай ночы вугал крыла.** Дакумэнтальная проза.

4. Зьміцер Бартосік. **Чорны пісталет.** Апавяданьні з уласнага жыцця.

5. Адам Глэбус. **Браслаўская стыгмата.** Апавяданьні.

6. Сяргей Абламейка. **Егоізмы.** Кантатацыі.

7. Уладзімер Арлоў. **Адкусі галаву вароне.** Падарожныя апавяданьні.

ка; 2) міты пра боскую дапамогу кіраўніку заняць пасады праз спэцыяльныя знакі; 3) міты пра звышнатуральную дзейнасьць кіраўнікоў ці іх сьвятарных памочнікаў; 4) міты, дзе кіраўнікі зьяўляюцца настаўнікамі сваіх падданых у справе земляробства, жывёлагадоўлі, рамяства ды інш.

У беларускай традыцыі

Сяргей Вітушка

ўяўленьні пра сакралізацыю ўлады кіраўніка добра бачныя ў летапісным і фальклёрным вобразе полацкага князя Ўсяслава Чарадзея. Магчыма, з гэтымі ж ідэямі можна звязаць паданьні пра князёў Тура, Вітаўта...»

... і, дадам ад сябе, факты сучаснай беларускай гісторыі.

ДЗЕНЬ АЛЯХНОВІЧА Ў ВІЛЬНІ

Віленскі Беларускі Музей ушануе памяць драматурга і грамадзкага дзеяча Францішка Аляхновіча. Сустрэча пройдзе ў Вільні 30 красавіка 2004 году. У праграме: экскурсія па мясцінах Ф.Аляхновіча, ускладаньне кветак на могілках «Росы». Пасьля ў Музэй тэатру, музыкі і кіно адкрыецца выстава кніг, газэт, архіўных дакумэнтаў. Адбудуцца чытаньні з удзелам сына Ф.Аляхновіча, 84-гадовага Юрыя, які прыедзе з Гданьску, і навукоўцаў. Мастацкую праграму зладзяць акторы Юры Шчуцкі, Люба Цімохава і Віктар Шалкевіч.

С.В.